

עיריית יבנה

קריית חינוך ע"ש גינסבורג

האורן 20 יבנה | טל. 08-9437106 | פקס. 08-9427701
מייל. ginsburg20@gmail.com

חוברת אזרחות ט'

שם התלמיד/ה: _____ כיתה ט' _____

איך זה שכוכב

מילים: נתן זך

לחן: מתי כספי

איך זה שכוכב אחד לבד מצליח.

איך הוא מצליח, למצוא השמחה.

כוכב אחד לבד

אני לא הייתי מצליח.

ואני, בעצמי, לא לבד.

פרק ראשון: מדינה, לאום ואזרח

בני אדם מתארגנים במסגרת מדינית

לכל אדם צרכים בסיסיים, הדרושים לו לקיומו: מזון, דיור, לבוש והגנה. בני אדם הבינו שלאדם הבודד, ואפילו לחבורה קטנה של אנשים, קשה למלא צרכים אלה בכוחות עצמם ולממש את הזכויות המגיעות לכולם. הם הבינו, שרק על ידי חיים בצוותא ופעילות משותפת ישיגו את הדרוש, עם הזמן החל תהליך ממושך של התארגנות בני אדם, עד שהגיעו למסגרת של מדינה. תהליך זה החל כבר בשלבים מוקדמים של ההיסטוריה.

לשם מה קיימת מדינה? למה המציא האדם את המדינה?
לפניכם ארבעה קטעים העוסקים ברעיון של מדינה:

קטע א': מדברי אריסטו (חי באתונה ביוון 322-384 לפסה"נ).
"כל מדינה היא שותפות וכל שותפות קיימת לשם השגת משהו טוב. ברור, שאם כל השותפויות מכוונות להשגת משהו טוב, הרי השותפות שהיא עליונה על הכול, ושהיא מקיפה את כל השותפויות האחרות מכוונת אל הטוב יותר. שותפות זו היא הנקראת מדינה, והשותפות - מדינית".

קטע ב': מדברי הוגה הדעות רבי משה בן מימון (רמב"ם שחי בספרד ובמצרים 1135-1205 לסה"נ).

"אדם מרגיש שלם כאשר צרכיו באים על סיפוקם והוא נהנה מבריאות ממזון מדור ומרחץ. אדם אחד לבדו אינו יכול לספק לעצמו את כל צרכיו. דבר זה יכול להיעשות רק במסגרת מדינה, כי כבר ידוע שהאדם מדיני מטבעו".

קטע ג': מדברי הוגה דעות האנגלי (ג'ון לוק 1632-1704 לסה"נ).

"האדם מוותר על החופש לחיות כפי שהוא רוצה ומקבל על עצמו לחיות לפי חוקי המדינה בדרך של הסכם עם בני אדם אחרים. ההסכמה להתאחד במדינה ולחיות יחד באה להבטיח לכל אדם במדינה חיי רווחה ביטחון ושלוש".

קטע ד':
"המדינה היא ארגון חברתי של בני אדם, התובע ומפעיל שלטון של קבע על אוכלוסייה כלשהי, ומצליח בדרך כלל למנוע שלטון דומה בתחומו שלא בהסכמתו".

משימה:

1. בחרו שני הוגי דעות בני תקופות שונות. כיצד הם הסבירו את הצורך בהתארגנות להקמת מדינה?
2. מהם תפקידיה של מדינה, לפי דבריהם של הוגי הדעות שבחרתם?
3. לפי דבריהם של הוגי הדעות, נסחו במילים שלכם את ציפיותיכם ממדינתכם – מדינת ישראל: מה היא אמורה לעשות בשבילכם? מה אתם מוכנים לעשות בשבילה?

תפקידי המדינה

תפקידים בסיסיים כארגון של בני אדם	תפקידים המאפשרים קיום לקבוצות ולאומים
שמירה על בטחונו האישי של כל פרט ועל זכויותיו.	מתן אפשרות ללאומים החיים במדינה לחיות את חייהם ולפתח את תרבותם.
שמירה על בטחון האוכלוסייה כולה, שמירה על הסדר הציבורי (הקמת מוסדות אכיפה – משטרה וצבא).	טיפול שפה וסמלים המבטאים את לאומיותם.
הבטחת קיום כלכלי לכל תושביה.	הכרה בצורכי דת של הלאומים השונים.
חקיקת חוקים, אכיפת חוקים ודאגה לסדר הציבורי.	
גביית מיסים, מכס ובקורת גבולות.	
תכנון כולל של אזורי המדינה, פיתוח תשתיות (חינוך, תחבורה וכו').	
קביעת מטבע משותף ופיקוח עליו.	

חמישה יסודות לקיומה של מדינה

המדינה היא שטח מוגדר (מסומן בגבולות). על השטח יושבת אוכלוסייה (תושבים), המנוהלת על ידי שלטון. המדינה מנהלת את ענייניה תוך שמירה על ריבונותה – עצמאותה והכרה בינלאומית בקיומה.

1. שטח

שטח המדינה הוא איזור גיאוגרפי, המופרד מאזורים אחרים על ידי גבולות. שטח המדינה כולל:

- א. השטח היבשתי – פני הקרקע (היבשה שעליה אנו חיים) ומקורות המים שעליה: ימות, אגמים, נהרות ותעלות.
- ב. מי חופין – מים טריטוריאליים (במידה והמדינה שוכנת ליד ים). רצועת הים הפתוח, הסמוכה לחופי המדינה.
- ג. המדף היבשתי – חלק מקרקע הים, הנמצא סמוך ליבשה ולמי החופים.
- ד. תחום תת קרקעי – כל מה שנמצא מתחת לפני הקרקע, או עד מרכז כדור הארץ.
- ה. התחום האווירי – כל מרחב האוויר מעל היבשה והמים שבשטח המדינה עד לגובה בלתי מוגדר.

משימה: פגיעה בתחום הטריטוריאלי

- א- איזה מעשה ייחשב לפגיעה בתחום האווירי והימי של המדינה?
- ב- של מי התפקיד לשמור על התחום הטריטוריאלי של מדינה?
- ג- כיצד שומרים על התחום הטריטוריאלי של מדינה?

כיצד נקבעים גבולותיה של המדינה?

הגבולות נקבעים בעקבות תהליכים שונים, בדרך כלל על ידי דיפלומטיה או בעקבות מלחמה. להלן מספר דרכים שונות לקביעת גבולותיה של מדינה:

(א) **התיישבות** – אנשים מתיישבים בשטח מסוים בהנחה או בטענה, שאין עליו בעלות. בשלב מאוחר יותר יהווה שטח זה חלק ממדינה או מדינה בפני עצמה. לדוגמא: ההתיישבות באמריקה במאה ה-17 על ידי אירופאים.

(ב) **קניית קרקע** – מדינה מסוימת יכולה להגדיל את שטחה על ידי קניית שטחים ממדינה אחרת. לדוגמא: ארה"ב קנתה את שטחה של אוהיו מידי האינדיאנים בשנת 1795 ואת לואיזיאנה קנתה מצרפת בשנת 1803.

(ג) **כיבוש/מלחמה** – גבולות המדינה עשויים להשתנות בעקבות מלחמה. מדינה כובשת מדינה אחרת, או חלקים ממנה, ומשנה את גבולותיה באופן שהם כוללים מעתה גם את המדינה האחרת, או חלקים ממנה. אם המדינה הכובשת מכילה על התושבים בשטח את חוקיה קוראים לפעולה מעין זו בשם סיפוח (לספח=להוסיף). לדוגמא: בסוף מלחמת העולם הראשונה סיפחה צרפת את אזורי אלזס ולורן שהיו משנת 1871 בידי גרמניה.

(ד) **הסכמה בין מדינות** – שינויים בגודל המדינה ובגבולותיה נעשים בדרך כלל בעקבות הסכמה בין שתי מדינות. המדינות הן המחליטות ששינוי בתווי הגבול שלהן עשוי להועיל לכל אחת מהן. לדוגמא: בשנת 1965 נחתם הסכם בין ירדן ובין סעודיה על שינוי תווי הגבול שביניהן. שטחה של ירדן גדל באזור מפרץ עקבה ובגבולה המזרחי, ואילו סעודיה קיבלה את ג'בל טוביק, שהוא שטח הררי גדול, ושטחים נוספים באזור ואדי סירחאן.

(ה) **היווצרות מדינות חדשות** – כאשר קמה מדינה חדשה, נקבעים המדינה וגבולותיה. לדוגמא: התפוררות המדינה הגדולה ברית המועצות הביאה להיווצרותן של מדינות חדשות רבות כגון ליטא, אסטוניה, לטביה וכו'.

גבולות מדינת ישראל:

קו הגבול הבינלאומי – שנת 1922

בשנת 1917, כבשה בריטניה את ארץ ישראל וקיבלה מנדט עליה (מנדט = שלטון זמני של מדינה כלשהי על שטח מסוים). בשנת 1922, לאחר שפורסמה הצהרת בלפור, החליטו הבריטים על גבולות אלו שהם:
בצפון – סוריה (מנדט צרפתי).
במזרח – אמירות עבר הירדן.
במערב – מצרים.

גבולות החלוקה של האו"ם – כ"ט בנובמבר 1947

גבולות אלו נקבעו ע"י ארגון האומות המאוחדות, והם חילקו את שטח ארץ-ישראל למדינה יהודית, מדינה ערבית ושטח בינלאומי (שהיה בירושלים וסביבתה).
גבולות אלו לעולם לא יושמו בשטח כיוון שביום שאמורים היו גבולות אלו להיות מוחלים על שטח א"י (יום סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל), הוקמה מדינת ישראל ומלחמת העצמאות הגיעה לשיאה.

גבולות הקו הירוק – שנת 1949

מדינות ערב שלא הסכימו לגבולות החלוקה של האו"ם פתחו במלחמה על ישראל – מלחמת העצמאות. המלחמה נמשכה כשנה והסתיימה בשביתת נשק. גבולות אלו שורטטו במפה בצבע ירוק ומכאן השם הקו הירוק.
בהסכם זה נקבע כי ירושלים תהיה חצויה – החלק המערבי שייך לישראל והחלק המזרחי לירדן. מדינת ישראל קבעה את ירושלים כבירתה.
הקו הירוק קיבל למעשה תוקף והכרה בינלאומית בשנת 1949 כשמדינת ישראל התקבלה כחברה באו"ם.

גבולות הקו הסגול – שנת 1967

לאחר שמדינות ערב (מצרים, ירדן וסוריה) איימו על עצם קיומה של מדינת ישראל, פרצה ישראל במלחמה ב-5.6.1967. תוצאות מלחמה זו היו שישראל כבשה את: רמת הגולן (סוריה), יהודה ושומרון (ירדן), ירושלים המזרחית (ירדן), חצי האי סיני ורצועת עזה (מצרים).
הפסקת האש שהוכרזה לאחר שישה ימים, קבעה את גבולות אלו כגבולות הקו הסגול כיוון ששורטטו במפה בצבע סגול.

הגבול כיום

לאחר שנחתם בשנת 1994 חוזה השלום עם ירדן, הגבול עם ירדן השתנה מעט מאוד (ניתן חלק קטן באזור ארם-נהריים).
משנת 1993 (הסכמי אוסלו) ועד היום, ניתנו לפלשתינאים שטחים באזור יהודה ושומרון, וכמעט כל רצועת עזה ניתנה להם. הפלשתינאים, קיבלו על כל שטחים אלו אוטונומיה, ושטחי יהודה ושומרון חולקו ל:
שטח A – שטח בשליטה ביטחונית ומדינית של הפלשתינאים.
שטח B – שטח בשליטה ביטחונית ישראלית ושליטה מדינית פלשתינאית.
שטח C – שטח בשליטה ישראלית ביטחונית ומדינית.
פרט לכך, שטח רמת הגולן נשאר בשליטה ישראלית מלאה, ואילו שטח חצי האי-סיני חזר לשליטת מצרים בשנת 1982.
בשנת 2005 בוצעה **תוכנית ההתנתקות**, מהלך מדיני חד-צדדי שיזמה ממשלת ישראל במסגרתו פונו כל היישובים הישראליים והוסגו כל כוחות צה"ל משטחי רצועת עזה. השטח הועבר לידי הרשות הפלסטינית.

חצי האי סיני – היסטוריה

מאז הקמת מדינת ישראל בשנת 1948 שימש סיני כאזור המפריד בין ישראל למצרים. בזמן מלחמת העצמאות כוחות מצריים עברו דרך סיני בדרכם לפלוש לתחומי ישראל. בהמשך המלחמה פלשו כוחות ישראלים לפינה הצפונית מזרחית של סיני, אך נסוגו לאחר זמן קצר, בעקבות לחץ בריטי ואמריקאי. תחת הסכם שביתת הנשק של 1949, סיני, יחד עם רצועת עזה, נותרו תחת שלטון מצרי, למרות שחלקים ממנה נותרו ללא כוח צבאי.

באיזו דרך נקבע הגבול בין ישראל למצריים בשלב זה?

בשנת 1956, מצרים השתמשה בשליטתה על סיני כדי לכפות מצור על נמל אילת הישראלי. בעקבות זאת, ישראל, בתיאום עם בריטניה וצרפת שביקשו להשתלט מחדש על תעלת סואץ, פתחו במלחמת סיני. במהלך המלחמה, שנמשכה שישה ימים בלבד, פלש צה"ל לסיני, וכבש את כל חצי האי. בריטניה וצרפת, שהיו אמורות לפי התכנון להשתלט על תעלת סואץ נסוגו מכוונתן בעקבות לחץ בינלאומי. גם ישראל נאלצה להסיג את כוחותיה מסיני כעבור חודשיים, בעקבות לחצים של ברית המועצות וארצות הברית. במשך השנים שלאחר מכן היה חצי האי סיני מפורז וחנו בו כוחות או"ם.

מה משמעות המונח "שטח מפורז"?

בשנת 1967 החזירה מצרים את צבאה לחצי האי, המצור על אילת חודש, וכוחות האו"ם לשמירת השלום הוכרחו לעזוב את האזור. זו הייתה העילה הישראלית לפתיחת מלחמת ששת הימים, שלא אחרה לבוא. במהלך המלחמה הצבא המצרי הובס, וישראל, פעם נוספת, כבשה את חצי האי. תעלת סואץ, שגדתה המזרחית עברה לשליטת ישראל, נסגרה. הכיבוש השני של סיני לווה בהקמה של מספר יישובים אזרחיים בעיקר לאורך חוף מפרץ אילת ובפתחת רפיח. סך הכול הוקמו בסיני 18 יישובים שהכילו כ-4300 איש. היישוב הגדול ביותר היה העיר ימית ששכנה לחוף הים התיכון, דרומית מערבית לרפיח. בדרום חצי האי הוקמה העיירה אופירה ובה היו מלונות, בית ספר שדה ואף מנחת מטוסים.

באיזו דרך נקבע הגבול בין ישראל למצריים בשלב זה?

שש שנים מאוחר יותר, בשנת 1973 ניסתה מצרים להחזיר את שליטתה בסיני במלחמת יום הכיפורים. כוחות מצריים התקיפו בהפתעה את צה"ל והצליחו להשתלט על הגדה המזרחית של תעלת סואץ. ישראל בתגובה כיתרה את הכוחות הללו וכבשה את הגדה המערבית של התעלה. כחלק מהסכמי הפרדת הכוחות, ישראל הסיגה את כוחותיה לקו התעלה ואפשרה את פתיחתה המחודשת של תעלת סואץ. המאבק על סיני הגיע לסיומו עם חתימת הסכם השלום בין ישראל למצרים בשנת 1979. במסגרתו הסכימה ישראל להעביר את השליטה בכל סיני לידי המצרים. ישראל נסוגה מסיני במספר שלבים, שהסתיימו בשנת 1982. נסיגתה של ישראל לוותה בהריסתם של היישובים הישראליים, בהם העיר ימית.

באיזו דרך נקבע הגבול בין ישראל למצריים בשלב זה?

---

2. אוכלוסיה

אוכלוסיית המדינה מורכבת מ:

א. תושבים אזרחי המדינה - לכל מדינה יש חוקים, שלפיהם היא קובעת מי הם אזרחיה ובאילו תנאים יכול אדם להיות אזרח במדינה. אזרחי המדינה חייבים למלא את החובות, שהמדינה מטילה עליהם, ולבטא את הנאמנות שלהם למדינה. אזרחי המדינה מקבלים זכויות, המוענקות רק לאזרחים, למשל, לבחור ולהיבחר למוסדות השלטון.

ב. תושבים שאינם אזרחי המדינה – הכוונה לתושבים קבועים או תושבים ארעיים. אלה הם אנשים בעלי אזרחות זרה, הנמצאים במדינה על פי רישיון, הם גרים במדינה תקופה מסוימת. הם באו לשם עסקים, חופשה, או מטרות משפחתיות. תושבים אלה כמו כל אזרחי המדינה, חייבים לציית לחוקי המדינה, אולם אינם מקבלים את כל הזכויות שאותן מקבלים אזרחי המדינה. הם אינם מקבלים זכויות פוליטיות. תושבים אלה אינם חייבים למלא את כל החובות, המוטלות על אזרחי המדינה.

אזרחות כפולה

ישנם מקרים מסוימים בהם יש לאדם אזרחות כפולה, כלומר לאדם אחד יש אזרחות בשתי מדינות שונות. למשל, יהודי אמריקאי שהתאזרח בארץ ושומר גם על האזרחות האמריקאית.

3. שלטון-משטר

המשטר מורכב:

- א. ממערכת עקרונית, רעיונות ושיטות.
- ב. ממוסדות שלטון (למשל מוסד הנשיאות, ממשלה, בתי משפט, פרלמנט).

שלטון=הגוף שמנהל את ענייני המדינה.

בעל הסמכות לחוקק חוקים (חקיקה)

לקבוע מדיניות ולבצע אותה (ביצוע)

לשפוט את מי שעובר על החוק (שפיטה)

משטר-הוא מערכת העקרונות והערכים על פיהם פועלת המדינה- עקרונות המתייחסים

לשאלה מי שולט ומה מקומו של הפרט במדינה.

שלטון יכול להיות בעל משטר:

דמוקרטי או דיקטטורי (מי שולט)

ליברלי או טוטליטרי (היחס לפרט)

4. ריבונות עצמאות

מדינה ריבונית היא מדינה עצמאית. למוסדות השלטון שלה יש סמכות לנהל את ענייני הפנים ואת ענייני החוץ של המדינה, ואין שום גוף מעליהם, שיכול לשנות או לבטל את החלטותיהם. ריבונותה של מדינה באה לידי ביטוי בסמלים שונים כגון: דגל, המנון ומטבע.

א. ריבונות השלטון בענייני פנים

במדינה מתנהלים חיי האוכלוסייה בהתאם לחוקים ולסדרים שנקבעו על ידי מוסדות השלטון של אותה מדינה. לשלטון הריבוני הסמכות לחוקק חוקים, לגבות מיסים, לגייס צבא, להחליט לגבי הדרך שבה תנוהל המדינה, לחבר המנון, לטבוע מטבעות, לקבוע דגל וכיו. לשלטון הריבוני הסמכות לכפות את החוקים ולהפעיל אמצעי ענישה.

ב. ריבונות השלטון בענייני חוץ

ריבונות המדינה ביחסי החוץ שלה באה לידי ביטוי בסוג הקשרים שהיא יוזמת עם מדינות אחרות. היא מחליטה עם אילו מדינות לקשור יחסי ידידות, לחתום על הסכמי שלום או על הסכמים בנושאים ביטחוניים, כלכליים ותרבותיים. היא היוצאת למלחמה. היא הסוגרת שגרירויות בארץ עוינת, או מגרשת משטח שגרירים של מדינה עוינת.

דיון: התערבות בריבונותה של מדינה

צה"ל: טיל פטריוט הפיל את המטוס, "לא נסבול פגיעה בריבונות"

פרסם: 31.08.14, 14:49

דובר צה"ל אישר כי טיל "פטריוט" ששוגר מישראל הפיל מטוס זעיר ללא טייס בשמי סוריה, מעל קוניטרה שבגבול רמת הגולן. בהודעה נמסר כי "צה"ל לא יסבול פגיעה בריבונותה של מדינת ישראל".

עפיפוני התבערה: מאות דונמים ביער בארי עולים באש

משעות הצהריים פועלים יותר מ-10 צוותי כיבוי אש של נגב מערבי באזור יער בארי שעולה באש. השריפה פרצה בעקבות עפיפוני תבערה ששוגרו מרצועת עזה. הכבאים מתקשים להשתלט על הלהבות בשל החום הכבד והרוחות
, מתן צורי פורסם: 02.05.18

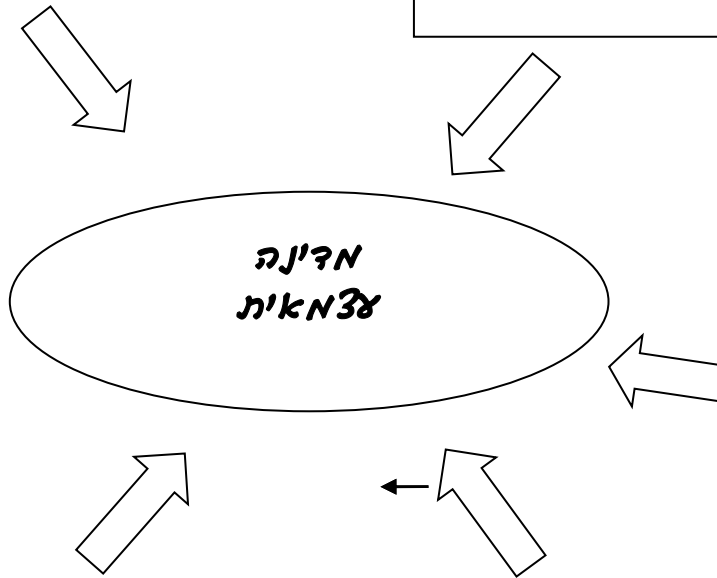
5. הכרה בינלאומית

ריבונותה של המדינה באה לידי ביטוי בין היתר בהכרה בינלאומית - הכרה של מדינות אחרות בעצמאותה.

יסודות המדינה

אוכלוסייה=בני אדם החיים בתוך שטח המדינה.
האוכלוסייה כוללת: **אזרחים תושבי קבע ותושבים ארעיים**. (תיירים אינם נכללים במניין אוכלוסיית המדינה)
אחד ההבדלים בין אזרח לתושב הוא: **הזכות לבחור ולהיבחר לרשויות השלטון**: אזרח-זכות לבחור ולהיבחר למוסדות השלטון (שלטון מרכזי ושלטון מקומי) **תושב-זכות לבחור לשלטון המקומי בלבד**.

שטח=שטח שנמצא בריבונות המדינה.
שטחה הטריטוריאלי של המדינה כולל: תחום **יבשתי**: היבשה+מקורות המים שעליה.
תחום **ימי**: מי חופין+מדף יבשתי
תחום **תת-קרקעי**: עד מרכז כדור הארץ
תחום **אווירי**: מעל השטח היבשתי והימי
דרכים לקביעת גבולות מדינה:
התיישבות, כיבושים, קניית קרקעות הסכמה בינלאומית.
כל כניסה לתחום הטריטוריאלי של מדינה ללא רשותה הינה פגיעה בריבונותה של המדינה

הכרה בינלאומית
ריבונותה של מדינה באה לידי ביטוי, בין היתר, בהכרה בינלאומית, הכרה של מדינות אחרות בעצמאותה.

ריבונות=עצמאות, אי תלות
ריבונות בענייני פנים: סמכות לחוקק חוקים, לקבוע מדיניות, לבצע אותה ולשפוט על פי חוקי המדינה. סמכות לטבוע מטבע (עצמאות כלכלית), להקים צבא משטרה ועוד.
ריבונות בענייני חוץ: סמכות לקשור קשרים עם מדינות אחרות-קשרי ידידות, סחר ותרבות וכן הסמכות לצאת למלחמה מול מדינה עוינת.

שלטון=הגוף שמנהל את ענייני המדינה.
בעל הסמכות לחוקק חוקים (**חקיקה**) לקבוע מדיניות ולבצע אותה (**ביצוע**) לשפוט את מי שעובר על החוק (**שפיטה**)
משטר-הוא מערכת העקרונות והערכים עליהם פועלת המדינה- עקרונות המתייחסים לשאלה **מי שולט** ומה מקומו של הפרט במדינה.
שלטון יכול להיות בעל משטר:
דמוקרטי או **דיקטטורי** (מי שולט)
ליברלי או **טוטליטרי** (היחס לפרט)

שאלות לסיכום הנושא: חמישה יסודות לקיומה של מדינה

1) ציין את חמשת היסודות לקיומה של מדינה.

א _____ ב _____ ג _____ ד _____ ה _____

לפניך שאלות אמריקאיות הקף בעיגול את התשובה הנכונה ביותר. תיתכן יותר מתשובה נכונה אחת.

2) שטח מדינה כולל:

- א. יבשה וים
- ב. יבשה, ים ואוויר
- ג. יבשה, ים, מה שנמצא מתחת לפני הקרקע ואוויר
- ד. יבשה, ים, קרקע הים, מה שנמצא מתחת לפני הקרקע ואוויר.

3) איזה מהמשפטים הבאים הנוגעים לגבולות ולשטח של מדינה נכון?

- א. שטח המדינה חייב להיות רציף.
- ב. גבולות המדינה נקבעים רק על ידי מלחמות בין מדינות.
- ג. גבולות המדינה יכולים להשתנות בעקבות הסכמים בין מדינות.
- ד. גבולות המדינה חייבים להיות גבולות טבעיים.

4) אילו מעשים ייחשבו כפגיעה בתחום טריטוריאלי של מדינה?

- א. נחיתה של מטוס נוסעים בשדה תעופה.
- ב. חדירה של מחבלים לשטח של מדינה.
- ג. כניסה של עובדים זרים דרך נמל תעופה.
- ד. כניסת אוניות צבאיות של מדינה זרה לאגמי המדינה.
- ה. מטוס לבנוני חדר לתחום ישראל ללא קבלת אישור מחיל האוויר.
- ו. מומחים מחו"ל הציגו למשרד החינוך לשנות תוכנית לימודים במתמטיקה.
- ז. נבחרת צרפת סירבה לשחק בישראל.

5) בכותרת שהתפרסמה בעיתון נכתב:

"תורכיה שסבלה מרעידות אדמה קשות נתנה לקבוצת חילוץ ישראלית של צה"ל לפעול בתחומה באופן חופשי". קבוצת החילוץ של צה"ל צריכה לקבל מתורכיה אישור לפעול בתחומה משום ש-

- א. שהתורכים הם מוסלמים ולכן מדינתם מסוכנת לישראלים.
- ב. כל אזרחי ישראל שנכנס לתורכיה צריך אישור מיוחד.
- ג. פעילות ישראלית בלא אישור פוגעת בריבונות תורכיה.
- ד. תורכיה וישראל חברות באו"ם (ארגון האומות המאוחדות).

6) אדם שאינו אזרח אינו יכול:

- א. לטייל בארץ
- ב. לבחור ולהיבחר לכנסת.
- ג. להתגורר בישראל.
- ד. להופיע בטלוויזיה.

7) אזרח המדינה הוא:

- א. מי שחי במדינה ומציית לחוקיה.
- ב. מי שחי במדינה ומרגיש קשר עמוק והזדהות איתה.
- ג. מי שמקבל מעמד של אזרח על פי חוקי המדינה.
- ד. מי שמעורב בחיים הפוליטיים במדינה.

- 8) באוכלוסיית המדינה נכללים -
- א. כל האנשים שנולדו במדינה.
  - ב. כל האנשים החיים במדינה למעט תיירים.
  - ג. כל האנשים השייכים ללאום הגדול במדינה.
  - ד. רק האזרחים שנולדו במדינה וחיים בה.

- 9) אוכלוסיית מדינה כוללת :
- א. תושבים אזרחי המדינה
  - ב. תושבים שאינם אזרחים
  - ג. רק האנשים השייכים ללאום הגדול במדינה.
  - ד. תשובות א + ב נכונות.

- 10) איזה מהמשפטים הבאים אינו נכון : מדינה ריבונית היא מדינה שיש לה
- א. עצמאות לנהל את ענייני הפנים והחוץ שלה על פי שיקול דעתה.
  - ב. סמכות חוקק חוקים במדינה שכנה.
  - ג. סמכות לחתום על הסכמי שלום והסכמי סחר עם מדינות אחרות.
  - ד. עצמאות לנהל את ענייני הפנים, לכפות את החוק ולהפעיל אמצעי ענישה.

- 11) כדי שמדינה תוגדר כמדינה ריבונית חייבים להתקיים בה התנאים הבאים :
- א. שיהיו לה סמל, דגל והמנון משלה.
  - ב. שיהיו לה שטח, שלטון, אוכלוסיה ועצמאות
  - ג. שיהיו לה שטח אוכלוסיה ודגל
  - ד. שיהיו לה שטח, שלטון, אוכלוסיה ודגל.

לאום ולאומיות

קבוצה אתנית - היא קבוצה שלכל חבריה כמה יסודות משותפים שאינם פרי בחירה כגון: מוצא, שפה, תרבות, היסטוריה ולעיתים גם דת. קבוצה זו אינה שואפת להגדרה עצמית (למשל: הדרוזים בישראל).

לאום – לאום היא קבוצה חברתית בעלת זהות משותפת, השואפת להגדרה עצמית במסגרת של מדינה ריבונית, בזיקה לטריטוריה מסוימת.

שייכות לאומית ושייכות אזרחית:

אנו משתייכים למסגרות חברתיות שונות – משפחה, ביה"ס, קבוצת חברים וכו'. הלאום והאזרחות הן עוד שתי מסגרות חברתיות שאליהן רובינו שייכים. מה הקשר הרגשי שלנו למסגרות אלה? מהי תחושת השייכות שלנו אליהן? כשהאדם מרגיש תחושת שייכות חזקה כלפי מסגרת חברתית מסוימת, הוא בדרכי מחויב אליה, מזדהה עם מטרותיה, רוצה ומוכן לתרום לה.

שייכות לאומית – שייכות הנובעת מכמה מרכיבים שאנו רואים כמשותפים לנו ולאחרים באותה קבוצה: מוצא, היסטוריה, שפה, טריטוריה, דת, תרבות. תחושת השייכות מבטאת את הקשר של האדם לבני הלאום שלו. אחת משאיפות הלאום היא להקים לעצמו מדינת לאום. יש דרכים שונות שבהן המדינה מביאה לידי ביטוי את התרבות והזהות הלאומית שלה, אימוצם של סמלים (דגל, המנון, חגים, מועדים ועוד).

שייכות אזרחית – השתייכותו האזרחית של כל פרט נובעת מכמה מרכיבים המשותפים לו ולאזרחים אחרים. לדוגמא: לכל האזרחים יש דרכון, תעודה שבו יזוהו בכל מדינות העולם כשייכים למדינה מסוימת. לכל האזרחים האפשרות להשפיע על השלטון ע"י פעילות פוליטית, מחאה וכד'.

תחושת השייכות האזרחית מבטאת את החשיבות שאדם מייחס לזהותו האזרחית, ואת מחויבותו הרגשית כלפי מדינתו וכלפי האזרחים בה. תחושה חזקה של שייכות אזרחית מבטאים למשל אזרחים הגאים במדינתם. אזרחים הרגישים למצוקתם של אזרחים אחרים במדינה ופועלים להקל על מצוקה זו. תחושת השייכות האזרחית של אדם מושפעת מגורמים שונים, בהם הציפיות של המדינה ממנו וציפיות של האדם ממנה.

בין השתייכות לאומית להשתייכות אזרחית:

הרעיון שעמד ברקע הקמתן של מדינות לאום, היה להקים מדינה שכל האזרחים בה בני לאום אחד. השאיפה הייתה שתחושת השתייכות הלאומית ותחושת השתייכות האזרחית ישתלבו וייצרו יחד זהות לאומית אזרחית אחת. בפועל רוב אזרחי המדינה משתייכים ליותר מלאום אחד. לכן כשמדברים על אזרחי מדינה מסוימת מתייחסים לזהות האזרחית ומתעלמים מהזהות הלאומית. "שוויון אזרחי" – יחס שווה של המדינה לכל הלאומים היושבים בה, תגביר את תחושת השתייכות האזרחית

סוגי מדינות:

1. **מדינת לאום הומוגני** – מדינה הכוללת בני עם אחד, המהווה רוב מאוכלוסיית המדינה.
2. **מדינת לאום הכוללת רוב לאומי אחד וקבוצת מיעוט** או מספר קבוצות של מיעוטים לאומיים נוספים.
3. **מדינה דו לאומית** – מדינה השייכת לשני לאומים שונים.
4. **מדינה רב לאומית** – מדינה השייכת למספר רב של לאומים.

מדינת ישראל מדינת הלאום היהודי.

שיר בבוקר בבוקר אמיר גלבו

פתאום קס אדם בבוקר
ומרגיש כי הוא עם ומתחיל ללכת,
ולכל הנפגש בדרכו קורא הוא שלום.

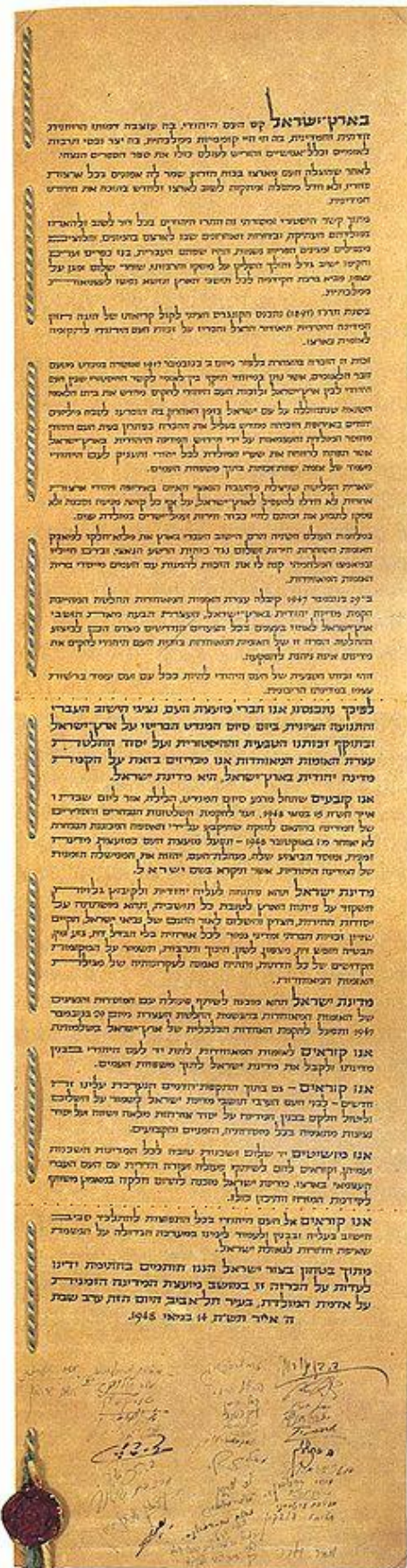
דגנים עולים מול פניו מבין חריצי המדרכת.
וניחוחות לראשו מדיפים עצי אזדרכת.
הטללים רוססים והרים, ריבוא קרניים,
הם יולידו חופת שמש לכלולותיו.

פתאום קס אדם בבוקר
ומרגיש כי הוא עם ומתחיל ללכת,
ולכל הנפגש בדרכו קורא הוא שלום.

והוא צוחק גבורת דורות מן ההרים,
ונכלמות משתחוות המלחמות אפיים,
להוד אלף שנים מפכות במסתרים,
אלף שנים צעירות לפניו
כפלג צונן, כשיר רועים, כענף.

פתאום קס אדם בבוקר
ומרגיש כי הוא עם ומתחיל ללכת,
ורואה כי חזר האביב
והוריק שוב אילן מן השלכת.

פתאום קס אדם בבוקר
ומרגיש כי עם ומתחיל ללכת,
ולכל הנפגש בדרכו קורא הוא שלום.

”הכל אנשים: דוד בן גוריון” - דף צפייה

א. צפו בסרט ”הכל אנשים: דוד בן גוריון” המתאר את הדילמה שביב ההחלטה על הכרזת העצמאות.

ב. הצג 3 מהדמויות המרכזיות בסרט. מה התפקיד של כל דמות:

- 1. _____
- 2. _____
- 3. _____

ג. מה הדילמה המרכזית המעסיקה של דוד בן גוריון וחברי מינהלת העם?

_____

_____

_____

ד. מה הטיעונים בעד ונגד הכרזת העצמאות בתאריך זה?

בעד: _____

_____

_____

_____

נגד: _____

_____

_____

_____

ה. מה הוחלט בסופו של דבר?

_____

_____

_____

ישראל הממשלה הזמנית

עיתון רשמי: מס' 1 תל-אביב ה' באייר תש"ח 14.5.1948 עמ' 1

הכרזה על הקמת מדינת ישראל

1. בארץ-ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל-אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר הספרים הנצחי.
2. לאחר שהוגלה העם מארצו בכוח הזרוע שמר לה אמונים בכל ארצות פזוריו, ולא חדל מתפילה ומתקווה לשוב לארצו ולחדש בתוכה את חירותו המדינית.
3. מתוך קשר היסטורי ומסורתי זה חתרו היהודים בכל דור לשוב ולהיאחז במולדתם העתיקה; ובדורות האחרונים שבו לארצם בהמונים, וחלוצים, מעפילים ומגנים הפריחו נשמות, החיו שפתם העברית, בנו כפרים וערים, והקימו ישוב גדל והולך השליט על משקו ותרבותו, שוחר שלום ומגן על עצמו, מביא ברכת הקידמה לכל תושבי הארץ ונושא נפשו לעצמאות ממלכתית.
4. בשנת תרנ"ז (1897) נתכנס הקונגרס הציוני לקול קריאתו של הוגה חזון המדינה היהודית תיאודור הרצל והכריז על זכות העם היהודי לתקומה לאומית בארצו.
5. זכות זו הוכרה בהצהרת בלפור מיום ב' בנובמבר 1917 ואושרה במנדט מטעם חבר הלאומים, אשר נתן במיוחד תוקף בין-לאומי לקשר ההיסטורי שבין העם היהודי לבין ארץ-ישראל ולזכות העם היהודי להקים מחדש את ביתו הלאומי.
6. השואה שנתחוללה על עם ישראל בזמן האחרון, בה הוכרעו לטבח מיליונים יהודים באירופה, הוכיחה מחדש בעליל את ההכרח בפתרון בעיית העם היהודי מחוסר המולדת והעצמאות על-ידי חידוש המדינה היהודית בארץ-ישראל, אשר תפתח לרווחה את שערי המולדת לכל יהודי ותעניק לעם היהודי מעמד של אומה שוות-זכויות בתוך משפחת העמים.
7. שארית הפליטה שניצלה מהטבח הנאצי האיום באירופה ויהודי ארצות אחרות לא חדלו להעפיל לארץ-ישראל, על אף כל קושי, מניעה וסכנה, ולא פסקו לתבוע את זכותם לחיי כבוד, חירות ועמל-ישרים במולדת עמם.
8. במלחמת העולם השנייה תרם הישוב העברי בארץ את מלוא-חלקו למאבק האומות השוחרות חירות ושלוש נגד כוחות הרשע הנאצי, ובדם חייליו ובמאמצו המלחמתי קנה לו את הזכות להימנות עם העמים מייסדי ברית האומות המאוחדות.
9. ב-29 בנובמבר 1947 קיבלה עצרת האומות המאוחדות החלטה המחייבת הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל; העצרת תבעה מאת תושבי ארץ-ישראל לאחוז בעצמם בכל הצעדים הנדרשים מצדם לביצוע ההחלטה. הכרה זו של האומות המאוחדות בזכות העם היהודי להקים את מדינתו אינה ניתנת להפקעה.
10. זו זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית.

11. לפיכך נתכנסנו, אנו חברי מועצת העם, נציגי הישוב העברי והתנועה הציונית, ביום סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל, ובתוקף זכותנו הטבעית וההיסטורית ועל יסוד החלטת עצרת האומות המאוחדות אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, היא מדינת ישראל.

12. אנו קובעים שהחל מרגע סיום המנדט, הלילה, אור ליום שבת ו' אייר תש"ח, 15 במאי 1948, ועד להקמת השלטונות הנבחרים והסדירים של המדינה בהתאם לחוקה שתיקבע על-ידי האספה המכוננת הנבחרת לא יאוחר מ-1 באוקטובר 1948 - תפעל מועצת העם כמועצת מדינה זמנית, ומוסד הביצוע שלה, מנהלת-העם, יהווה את הממשלה הזמנית של המדינה היהודית, אשר תיקרא בשם ישראל.

13. מדינת ישראל תהא פתוחה לעליה יהודית ולקבוצות גלויות; תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה; תהא מושתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל; תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות; ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות. מדינת ישראל תהא מוכנה לשתף פעולה עם המוסדות והנציגים של האומות המאוחדות בהגשמת החלטת העצרת מיום 29 בנובמבר 1947 ותפעל להקמת האחדות הכלכלית של ארץ-ישראל בשלמותה.

14. אנו קוראים לאומות המאוחדות לתת יד לעם היהודי בבנין מדינתו ולקבל את מדינת ישראל לתוך משפחת העמים.

15. אנו קוראים - גם בתוך התקפת-הדמים הנערכת עלינו זה חדשים - לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל לשמור על שלום וליטול חלקם בבנין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה ועל יסוד נציגות מתאימה בכל מוסדותיה, הזמניים והקבועים.

16. אנו מושיטים יד שלום ושכנות טובה לכל המדינות השכנות ועמיהן, וקוראים להם לשיתוף פעולה ועזרה הדדית עם העם העברי העצמאי בארצו. מדינת ישראל מוכנה לתרום חלקה במאמץ משותף לקידמת המזרח התיכון כולו.

17. אנו קוראים אל העם היהודי בכל התפוצות להתלכד סביב הישוב בעליה ובבנין ולעמוד לימינו במערכה הגדולה על הגשמת שאיפת הדורות לגאולת ישראל.

18. מתוך בטחון בצור ישראל הננו חותמים בחתימת ידינו לעדות על הכרזה זו, במושב מועצת המדינה הזמנית, על אדמת המולדת, בעיר תל-אביב, היום הזה, ערב שבת, ה' אייר תש"ח, 14 במאי 1948.

דוד בן-גוריון, דניאל אוסטר, מרדכי בנטוב, יצחק בן-צבי, אליהו ברלין, פריץ ברנשטיין, הרב וולף גולד, מאיר גרובובסקי, יצחק גרינבוים, ד"ר אברהם גרובובסקי, אליהו דובקין, מאיר וילנר-קובנר, זרח ורהפטיג, הרצל ורדי, רחל כהן, הרב קלמן כהנא, סעדיה כובאשי, הרב יצחק מאיר לוי, מאיר דוד לוינשטיין, צבי לוריא, גולדה מאירסון, נחום ניר, צבי סגל, הרב יהודה ליב הכהן פישמן, דוד צבי פנקס, אהרן ציזלינג משה קולודני, אליעזר קפלן, אברהם קצנלסון, פליכס רוזנבליט, דוד רמז, ברל רפטור, מרדכי שטר, בן-ציון שטרנברג, בכור שיטרית, משה שפירא, משה שרתוק.

* מה לדעתכם חסר במגילה?

הקמת מדינת ישראל כמדינה יהודית

בהכרזת העצמאות חוזר הביטוי "מדינה יהודית" מספר פעמים. מה משמעותו של הביטוי?
האם המדינה בהיותה מדינה יהודית היא גם בעלת אופי דתי יהודי?

דעה ב'

מדינת ישראל הוקמה ב-1948 בשיתוף פעולה, שיתוף מאמצים ושיתוף קרבנות של יהודים דתיים וחופשיים כאחד במדינה חילונית במהותה-אלא אם תכול מהפיכה רוחנית וחברתית כבירה בעם היושב בה. חילוניותה של מדינה זו אינה מגמתית אלא מהותית: היא לא הוקמה מכוח התורה ולא מדחף התורה ולא בהדרכת התורה ועל פי הוראותיה, ואין היא מנוהלת על ידי התורה.

[ישעיהו ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל].

דעה ג'

עיון מדוקדק בהכרזה מלמד בבירור, כי יסודות ומניעים לאומיים ודתיים כאחד, עמדו לנגד עיניהם של מנסחי ההכרזה: וכי הם יצאו מן ההנחה כי זיקה היסטורית-דתית ולאומית כאחד, של היהודים לארצם, היא שקשרה במשך כל תקופת הגלות את העם היהודי לארצו והיא שאפשרה לבסוף את חידוש מדינת היהודים וזאת חרף העובדה, שרוב החותמים על ההכרזה היו, לפי הגדרתם הם, אנשים חילוניים, שלא חשבו בקטגוריות דתיות, ולא נתכוונו להקמת מדינה דתית, שבמרכזה תעמוד ההלכה היהודית...

[אבנר שאקי, מיהו יהודי בדיני מדינת ישראל].

דעה א'

דומני, שיש להוציא מיד את האפשרות שהמדינה בהיותה מדינה יהודית, היא גם בעלת אופי דתי יהודי. דבר זה הוא מן הנמנע בגלל כמה וכמה טעמים: **ראשית**, המילה "דתית" אינה מלווה את הביטוי "מדינה יהודית". **שנית**, הכל יודעים, וזה ודאי לא נעלם מעיני האבות המייסדים של המדינה, שבתחומה מצויים בני דתות רבות ושונות [מוסלמים, נוצרים, לעדותיהם וכיתותיהם השונות, דרוזים, בהאים וכו']. **שלישית**, האבות המייסדים היו ברובם הגדול אנשים לא דתיים ואין להניח, כי התכוונו להקים מדינה דתית ולא חילונית. **רביעית**, מקריאת המגילה עולה בבירור, כי המדובר במדינה חילונית של העם היהודי, ולא במדינה דתית. הרי המגילה עצמה קובעת, שהמדינה תבטיח חופש דת ומצפון, וזה מתיישב עם האפשרות שדת כלשהי תהיה דת המדינה.

[צבי ברנזון מגילת העצמאות-חזון ומציאות]

שאלה

נסחו את עיקריהן של שלוש הדעות במלים שלכם.
ציינו עם איזו עמדה אתם נוטים להסכים? נמקו.

ביטויים ליהדותה של המדינה:

1. סמלים

2. חוק השבות

התקווה / נפתלי הרץ אימבר

כל עוד בלבב פְּנִימָה
נֶפֶשׁ יְהוּדֵי הוֹמְיָה
וּלְפָאֲתֵי מְזֻרַח קְדִימָה
עֵין לְצִיּוֹן צוֹפֶיָה.

עוד לא אבדה תקותנו
התקנה בת שנות אלפים
להיות עם חפשי בארצנו
ארץ ציון וירושלים.

סמלים המאפיינים את ריבונותה של ישראל

א. המנון

משימה: קרא את ההמנון וענה:

- א- אילו רעיונות מובעים בהמנון ?
- ב- האם ההמנון מביע רגשות לאומיים ? הוכח
- ג- אילו מילים בהמנון מבטאות את הריבונות של העם היהודי?
הסבר
- ד- מתי שרים את ההמנון ?
- ה- מהי ההתנהגות המקובלת בזמן שירת ההמנון ?

ב. דגל

רקע הדגל הוא לבן. עליו שני פסים כחולים, שביניהם מגן דוד כחול. צבע הדגל וצורתו מזכירים את הטלית, שצבעיה כחול ולבן. מגן דוד הוא סמל שנתקדש במסורת ישראל. ההחלטה על היות דגל זה דגלה של מדינת ישראל התקבלה על ידי מועצת המדינה הזמנית בכ"ה בתשרי תש"ט (28 באוקטובר 1948).

ג. סמל

סמל המנורה - מנורה וענפי זית. המנורה נבחרה כסמל המדינה בגלל הקשר שלה למשכן ולבית המקדש. צורת המנורה, כפי שהיא מופיעה על שער טיטוס (ברומא), נבחרה לסמל המדינה. סמל זה מבטא את החירות. עלי הזית במנורה מסמלים את השלום. קביעת המנורה כסמל המדינה נעשתה בידי מועצת המדינה הזמנית ביום י"א בשבט תש"ט (10 בפברואר 1949).

ד. בולים

ה. מטבע

משימה: סמלי ריבונות

לכל מדינה סמלים, המבטאים את ריבונותה. הסמלים מייצגים את המדינה.

המנון	סמל	דגל	נקודות להתייחסות מרכיבי הסמל
			מהו מקור הסמל?
			באיזה מידה הסמל מחייב?
			האם היית משנה את הסמל? כיצד ?

מי רשאי לעלות לארץ ולהתאזרח בה?

ברוח מגילת העצמאות נחקקו שני חוקים. חוק האזרחות וחוק השבות:

חוק השבות

חוק השבות עוסק בזכותו של כל יהודי לעלות ארצה ומאפשר ליהודי הרוצה בכך לקבל אזרחות מרגע עלייתו לארץ.

בכל מדינות העולם אין מהגרים מקבלים את אזרחות המדינה מיד עם הגיעם למדינה. במדינות אלה האדם חייב לגור שנים אחדות במדינה ולמלא אחר תנאים מסוימים, כדי שיקבל אזרחות.

חוק השבות הוא חוק ייחודי למדינת ישראל.

משימה: קראו את החוק וענו:

- א- מדוע נקרא חוק השבות בשם זה?
- ב- מי זכאי על פי חוק זה לעלות לארץ?
- ג- לאילו יהודים, הרוצים לעלות לארץ, לא ניתנת זכות זו ומדוע?
- ד- איזה משרד ממשלתי הממשלה ממונה על ביצוע חוק זה?
- ה- אילו סעיפים ממגילת העצמאות מרמזים על חוק זה? (העזר במגילת העצמאות – סעיף 13).
- ו- מדוע חוק השבות מיוחד רק למדינת ישראל?

חוק השבות, תשי"ב-1950

סי"ח תשי"ב, עמ' 159; סי"ח תשי"ד, עמ' 174; ה"ח 866 תשי"ל, 36.

1.	הזכות לעליה	כל יהודי זכאי לעלות ארצה.
2.	אשרת עולה [תיקון: תשי"ד]	(א) העליה תהיה על פי אשרת עולה. (ב) אשרת עולה תינתן לכל יהודי שהביע את רצונו להשתקע בישראל, חוץ אם נוכח שר הפנים שהמבקש – (1) פועל נגד העם היהודי; או (2) עלול לסכן בריאות הציבור או בטחון המדינה; או (3) בעל עבר פלילי העלול לסכן את שלום הציבור.
3.	תעודת עולה	(א) יהודי שבא לישראל ולאחר בואו הביע את רצונו להשתקע בה, רשאי, בעודו בישראל, לקבל תעודת עולה. (ב) הסייגים המפורשים בסעיף 2(ב) יחולו גם על מתן תעודת עולה, אלא לא ייחשב אדם למסכן בריאות הציבור לרגל מחלה שלקה בה אחרי בואו לישראל.
4.	תושבים וילדים	כל יהודי שעלה לארץ לפני תחילת תקפו של חוק זה, וכל יהודי שנולד בארץ בין לפני תחילת תקפו של חוק זה ובין לאחריה, דינו כדין מי שעלה לפי חוק זה.
א4.	זכויות בני משפחה [תיקון: תשי"ל] 1970	(א) הזכויות של יהודי לפי חוק זה והזכויות של עולה לפי חוק האזרחות, תשי"ב-1952, וכן הזכויות של עולה לפי כל חיקוק אחר, מוקנות גם לילד ולנכד של יהודי, לבן זוג של יהודי ולבן זוג של ילד ושל נכד של יהודי; להוציא אדם שהיה יהודי והמיר דתו מרצון. (ב) אין נפקא מינה אם יהודי שמכוחו נתבעת זכות לפי סעיף קטן (א), בעודו בחיים או לאו ואם עלה ארצה או לאו.
ג.	הסייגים והתנאים הקבועים לגבי יהודי או עולה בחוק זה או על פיו או בחיקוקים כאמור בסעיף קטן (א), יחולו גם על מי שתובע זכות לפי סעיף קטן (א).	
ב4.	הגדרה [תיקון: תשי"ל]	לענין חוק זה, "יהודי" – מי שנולד לאם יהודיה או שנתגייר, והוא אינו בן דת אחרת.
5.	ביצוע ותקנות [תיקון: תשי"ד, תשי"ל]	שר הפנים ממונה על ביצוע חוק זה, והוא רשאי להתקין תקנות בכל הנוגע לביצועו וכן למתן אשרות עולה ותעודות עולה לקטינים עד גיל 18.

המיעוטים במדינת ישראל

מהו "מיעוט" ? המיעוט הוא קבוצה של אנשים בתוך אוכלוסיית הרוב, הנבדלת מהרוב במאפיינים לאומיים, אתניים דתיים, תרבותיים, לשוניים ואחרים. מיעוט היא קבוצה של בני אדם הקשורים ביניהם בקשרי מוצא, שפה דת תרבות ומרגישים עצמם שונים מבחינות אלה או בחלקם מרוב האוכלוסייה שבתוכה הם חיים. מיעוטים בישראל: דרוזים, ערבים, צ'רקסים. המושג מיעוט מתייחס לקבוצות בעלות מאפיינים משותפים ומאפיינים אלה הם בעלי משמעות מבחינה תרבותית וקבוצתית.

מעמדם של המיעוטים

מדינת ישראל כמדינה יהודית דמוקרטית מתחייבת להעניק שוויון מלא לכלל אזרחיה ובתוך כך המיעוטים. היא מתחייבת לשמור על זהותן כקבוצות ייחודיות השונות מהרוב היהודי, בתחומי דת, לשון ותרבות. כבר מהקמתה במגילת העצמאות נכתב "...תקיים שוויון חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין. תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות, ותשמור על כל המקומות הקדושים לכל הדתות ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות".

הזכויות הן :

זכויות אזרחיות – הם זכאים לבחור ולהיבחר למוסדות המדינה ולרשויות המקומיות הן באמצעות הזכות לחופש ההתאגדות להקמת מפלגות או באמצעות השתייכות למפלגות אחרות של "הרוב".

בתחום הדת – מדינת ישראל מכירה בזכות לחופש הפולחן ובזכותם לקיים את חגיהם על פי מועדם ועל פי המצוות והטקסים. הדבר מתבטא בכך ששרד הפנים מקצה משאבים למוסדות ותפילה. המעמד האישי נקבע ע"פ חוקי הדת הערבית.

תחום הלשון – הלשון הערבית הפכה להיות השפה הרשמית השנייה.

תחום החינוך בישראל יש מוסדות חינוך המיועדים לאוכלוסייה הערבית והדרוזית. תוכניות הלימוד בשפה הערבית. מבחני הבגרות מתבצעים בשפה הערבית.

חוק האזרחות

חוק האזרחות קובע את מעמד האזרחי של היהודים ושל המיעוטים במדינה.

כמו בכל מדינה, גם בישראל יש חוק הקובע את התנאים לקבלת אזרחות. **חוק האזרחות 1952**

קובע שיש דרכים לרכישת אזרחות ישראלית:

א. **מכוח חוק השבות** – כל מי שחל עליו חוק השבות מקבל אוטומטית אזרחות ישראלית מכוח חוק השבות.

ב. **מכוח ישיבה בארץ** – זכאים לאזרחות תושבים קבועים (לא יהודים) ערבים, דרוזים ואחרים החיים דרך קבע בישראל. בדרך זו קיבלו אזרחות כל תושבי הקבע הלא-יהודים שחיו במדינת ישראל והיו רשומים במרשם האוכלוסין בשנת 1952.

ג. **מכוח לידה** – בחוק קיימת הבחנה בין אלו שנולדו בישראל לבין אלו שנולדו מחוץ לה.

* מי שנולד בישראל לאב או לאם שהם אזרחים ישראלים יהיה אזרחי ישראל.

* מי שנולד מחוץ בישראל זכאי לאזרחות ישראלית אם אביו או אמו חיו קודם לכן בישראל והיו אזרחים ישראלים.

ד. **מכוח לידה וישיבה בארץ** – לא יהודים, שנולדו בארץ לאחר קום המדינה ולא הייתה להם אזרחות אחרת, והם תושבי ישראל במשך חמש שנים רצופות לפני יום הגשת הבקשה, רשאים להגיש בקשה לקבלת אזרחות ישראלית, ובתנאי שהגישו בקשה זו בתקופה שבין יום ההולדת ה-18 לבין יום ההולדת ה-21.

ה. **מכוח התאזרחות** – אדם הרוצה לקבל אזרחות ישראלית נדרש לעמוד בתנאים הבאים:

* לשהות בישראל שלוש שנים מתוך תקופה של חמש שנים שקדמה ליום הגשת הבקשה לאזרחות.

* יש בדעתו להשתקע בארץ.

* יודע ידיעת מה את השפה העברית.

* לוותר על אזרחותו הקודמת או להוכיח שיחדל להיות אזרח חוץ לכשיהיה אזרחי ישראל.

* זכאי לשבת בישראל ישיבת קבע (עפ"י הסכמת שר הפנים) בהתאם לשיקול דעתו.

* לפני קבלת האזרחות יצהיר המבקש: "אני מצהיר שאהיה אזרח נאמן למדינת ישראל"

גם אם המבקש להתאזרח עמד בכל התנאים, יש לשר הפנים שיקול דעת אם להעניק לו זכות זו.

ו. **מכוח הענקה** – החוק נותן סמכות לשר הפנים להעניק אזרחות ישראלית כאשר המדינה

מעוניינת מסיבות שונות להעניק אזרחות לאדם. לדוגמא, למי שמזדהה עם מדינת ישראל

ויעדיה בתוקף סמכות זו. מכוח הענקה ניתנת לשר הפנים סמכות להעניק אזרחות גם

לנכדים של אזרחים ישראלים שנולדו בישראל והיגרו ממנה.

משימה: שאלות לסיכום הנושא: תנאים לקבלת אזרחות ומגילת העצמאות

1. לפי חוק האזרחות
א. כל יהודי יקבל אזרחות מכוח חוק השבות.
ב. כל יהודי רשאי לעלות ארצה.
ג. כל אדם שמבקר בירושלים לפחות פעם בחייו יקבל אזרחות.
ד. מי שתורם בקביעות למדינה ומפגין למענה יקבל אזרחות.
2. על סמך סעיף 13 של הכרזת העצמאות נחקק חוק השבות:
א- הצג את הביטוי מתוך ההכרזה הנותן בסיס לחוק השבות.
ב- חוק השבות הוא חוק מיוחד למדינת ישראל. הסבר במה ?
3. בהכרזת העצמאות נקבע כי מדינת ישראל היא מדינה יהודית.
הבא שלושה ביטויים מתוך הכרזת העצמאות הקובעים את היותה של המדינה מדינה יהודית.
4. בהכרזת העצמאות נקבע כי מדינת ישראל היא מדינה דמוקרטית.
הבא שלושה ביטויים מתוך הכרזת העצמאות הקובעים את היותה של המדינה מדינה דמוקרטית.
5. "ובתוקף זכותנו הטבעית וההיסטורית..." הסבר את המושגים:
א- מהי זכות היסטורית?
ב-מהי זכות טבעית?
6. **הקף בעיגול: "נכון" או "לא נכון" ליד כל אחת מהסיבות.**
לפי מגילת העצמאות מדינת ישראל קמה.....
  - א. לאפשר לכל היהודים להגיע לכותל המערבי – נכון / לא נכון
  - ב. לבנות בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל – נכון / לא נכון
  - ג. לממש את זכותו הטבעית של עם ישראל לעמוד ברשות עצמו - נכון/ לא נכון
7. רשום על פי סעיף 13 בהכרזת העצמאות:
א. זכות אזרח אחת המופיעה בהכרזת העצמאות והסבר משמעותה.
ב. זכות אדם אחת המופיעה בהכרזת העצמאות והסבר את משמעותה.

8. מגילת העצמאות מכריזה על
- א. הקמת מדינה יהודית שתיקרא בשם ישראל.
  - ב. הענקת שוויון זכויות לאזרחי המדינה היהודים בלבד.
  - ג. הקו הירוק כגבולה של מדינת ישראל.
  - ד. כל התשובות נכונות.
9. תאר את דגל ישראל והסבר במה בא לידי ביטוי יהדות המדינה בדגל.
10. הסבר כיצד אופייה היהודי של מדינת ישראל בא לידי ביטוי בסמל המדינה.
11. סמלי ריבונות של מדינת ישראל הם :
- א. דגל, המנון, בול, שטרות כסף.
  - ב. דגל, המנון, צבא, נשיא.
  - ג. בול, שטרות כסף, ראש ממשלה, שר החוץ.
  - ד. מגילת העצמאות, כנסת, צבא, נשיא.
12. סימלה של מדינת ישראל הוא :
- א. מנורה עם ענפי זית.
  - ב. מגן דוד.
  - ג. חרב וענף זית.
  - ד. התנ"ך.

הדמוקרטיה בהשוואה למשטרים לא דמוקרטיים

שלטון- מושג המתאר את הגוף האחראי לניהול החיים במדינה ולאכיפת החוק והסדר. השלטון משתקף בקיומם של מוסדות ורשויות שונות- הרשות המחוקקת, הרשות המבצעת והרשות השופטת.

משטר- מערכת של עקרונות, כללים, חוקים ומוסדות, הקובעים את סדרי השלטון, לרבות היחסים בין מוסדות השלטון לבין האזרחים והתושבים. במדינות שונות יש משטרים שונים ושיטות שלטון אחרות. כך, למשל, במשטר דמוקרטי (=שלטון העם) רצון האזרחים הוא שקובע מי יהיה בשלטון, והשלטון חייב לשמור על זכויות האזרחים השונות, כמו: הזכות לחיים, לחירות ולשוויון.

לכל המדינות יש מכנה משותף, אולם השוני ביניהן הוא באופי המשטר. רוב המדינות בימינו משתייכות לשתי קבוצות עיקריות: מדינות בעלות משטר דמוקרטי ומדינות בעלות משטר דיקטטורי. לכל קבוצה אפיונים משלה.

אופיו של המשטר הדמוקרטי

במדינות דמוקרטיות האזרחים בוחרים מרצונם החופשי את נציגיהם, המנהלים את ענייני המדינה לתקופה מסוימת (4 או 5 שנים). אחרי פרק זמן זה נערכות בחירות. בבחירות מתחרות ביניהן מפלגות אחדות, ולאזרחי המדינה יש אפשרות לבחור שוב בנציגים הקודמים או להחליפם באחרים. נציגי העם אמורים לייצג את האינטרסים של רוב האוכלוסייה, לכן הם יפעלו לפתח את המדינה ולשפר את חייו של כל פרט באוכלוסייה. במשטר הדמוקרטי נחלקות סמכויות השלטון בין מספר גופים. המשטר הדמוקרטי דוגל בהגנה על זכויות הפרט, למשל חופש הביטוי וחופש העיתונות, חופש ההפגנה, חופש ההתאגדות וחופש העיסוק.

אופיו של המשטר הדיקטטורי

במדינה שבה קיים משטר דיקטטורי, השליט יכול להיות שליט יחיד או קבוצת אנשים. השליט מרכז בידיו את כל סמכויות השלטון. השליט יכול להגיע לשלטון בדרכים שונות: בבחירות או בכוח הזרוע (דיקטטורה צבאית). במשטר דיקטטורי קיימת רק מפלגה אחת – מפלגת השלטון. חל איסור על קיומן של מפלגות אחרות. במשטר כזה "מכתיבים" לאוכלוסייה את אורח החיים ואוסרים למתוח ביקורת על השלטון. גם לבתי המשפט אין סמכות לדון את השליט- השליט מעל לחוק. אזרחים המבקרים את השלטון, או מתנגדים לו, צפויים לעונשים כבדים.

תקופת שלטונו של הדיקטטור תלויה במידת הכוח הנתון בידיו. הציות לשלטון מושג באמצעות טרור ופחד על תושבי המדינה. הדיקטטור מקים משטרה חשאית, שתפקידה לעקוב אחרי פעולות הפרט ולדווח לשליט, האם הפרט מנהל את חייו על פי התכתיב של השלטון.

השוואה בין משטר דמוקרטי למשטר דיקטטורי

<u>מאפייני המשטר הטוטליטרי</u>	<u>מאפייני המשטר הדמוקרטי</u>	<u>הגורם להשוואה</u>
		מקור המושג
		אידיאולוגיה
		מפלגה
		בחירות
		מנהיג
		סמכויות השלטון
		יחס ליחיד, לפרט

רשום ליד כל היגד האם הוא מבטא מאפיין את המשטר הדמוקרטי או המשטר הדיקטטורי:

א- פיצול סמכויות השלטון.	ח- אכיפת החוק באמצעות טרור והפחדה.
ב- השלטון מתחלף על פי חוק	ט- המלך משמש כסמל.
ג- ריכוז סמכויות בידי גוף אחד.	י- האזרח בוחר את השלטון.
ד- חופש העיתונות.	יא- יש מפלגות אחדות
ה- משטרה חשאית	יב- יש מפלגה אחת
ו- הגנה על זכויות הפרט.	יג- לשליט סמכויות שלטון רבות.
ז- פיקוח על מוסדות השלטון.	יד- אסור לבקר או לשפוט את השלטון.

משימה: תרגול מאפיינים של משטר דמוקרטי ומשטר דיקטטורי

לפניכם "רצועות" היגדים. מיינו אותם בטבלה בעלת שתי עמודות למאפיינים במשטר דמוקרטי ומאפיינים במשטר דיקטטורי.

- 1) בידי השליט כוח רב להחליט החלטות ולבצען ללא הפעלת כפייה, דרכי דיכוי וטרור נגד מתנגדי המשטר אלא מתוך הסכמה הסברה, התייעצות ופשרה.
- 2) לצד השליט קיימת משטרה חשאית בעלת כוח רב .
- 3) בכל מדינה קיימות מספר מפלגות בעלות דעות שונות.
- 4) האזרח יכול למתוח ביקורת על דרך עבודתם של השליטים.
- 5) קיימת אפשרות להחליף את השליטים על פי תוצאות הבחירות.
- 6) השליט משתמש באמצעים של הפחדה, טרור הפעלת כוח, איומים ואף רצח נגד השליטים.
- 7) אסור למתוח ביקורת על השליט ואנשיו.
- 8) בזמן הבחירות יכול האזרח לבחור מפלגה אחת מבין מספר מפלגות.
- 9) השליט מגיע לשלטון באמצעות בחירות שבהן מתמודדת רק מפלגה אחת, או ע"י השתלטות בכוח.
- 10) האזרחים בוחרים את השליטים על פי חוק כל ארבע חמש שנים.
- 11) האזרח יכול להפגין להביע דעה, לבחור מקצוע, לשמור על רכושו ועוד.
- 12) קיימת מפלגה אחת בלבד, מפלגתו של השליט. למפלגות אחרות אסור להתקיים.
- 13) השליט יכול להפעיל כפייה, דיכוי וטרור נגד מתנגדי המשטר.
- 14) זכויותיו של הפרט, האדם, מוגנות ע"י השלטון .
- 15) האזרח יכול להיעצר ע"י השלטון, ללא משפט.
- 16) זכויותיו של הפרט, האדם נרמסות ע"י השלטון.
- 17) ראש הממשלה והשרים כפופים לחוק.

שבצו את ההיגדים בהתאם לנקודות השוואה והשלימו את הטבלה שלפניכם

משטר דיקטטורי	משטר דמוקרטי	הנקודות להשוואה
		הדרך בה נקבע השלטון
		מעמד השליט וסמכויות השלטון
		מעמד האזרח

סמנו את הפעלים בעזרת דגשן (מרקר) המתארים את פעולות הנשלט בכל אחד מהמשטרים.
כתבו את המסקנות העולות מהטבלה.

משימה: לפניך שאלות אמריקאיות הקף בעיגול את התשובה הנכונה ביותר. תיתכן יותר מתשובה נכונה אחת.

1. מאפייני משטר דמוקרטי הם :
  - א. ריכוז סמכויות בידי ראש הממשלה.
  - ב. השלטון נבחר ומתחלף.
  - ג. הגנה על זכויות האדם והאזרח.
  - ד. יש רק מפלגה גדולה אחת.
2. משטר דמוקרטי פירושו :
  - א. שלטון שמאפשר רק חופש בחירה פוליטי
  - ב. שלטון שנבחר על ידי נציגי העם בלבד
  - ג. שלטון העם היהודי
  - ד. שלטון העם.
3. מאפייני המשטר הלא דמוקרטי :
  - א. חופש עיתונות.
  - ב. אכיפת חוק באמצעי הפחדה וטרור
  - ג. הגנה על זכויות אדם ואזרח
  - ד. משטרה חשאית
4. זהה את המשפט המתאר משטר דמוקרטי :
  - א. משטר המפעיל משטרה חשאית
  - ב. המדינה אינה מתערבת בענייניו הפרטיים של האדם
  - ג. משטר שבו כל סמכויות השלטון מרוכזות בידי שליט יחיד
  - ד. משטר שבו השליט שולט בכוח הזרוע
5. מוסדות השלטון **במדינה דמוקרטית** :
  - א. קובעים את העקרונות (החוקים) על פיהם תפעל המדינה
  - ב. יש להם סמכות לבצע את החלטותיהם
  - ג. נבחרים על ידי אזרחי המדינה
  - ד. כל התשובות נכונות.

מגבלות הדמוקרטיה במאבקה עם משטרים אחרים

בדמוקרטיה זכותו של כל אזרח, להביע את דעתו, להתאגד עם אחרים, על מנת לפעול למימוש עמדתו ולהציג את מועמדיו לבחירות. אולם מה קורה כאשר אזרח או קבוצה של אזרחים שוללים את ערכי הדמוקרטיה? מה קורה כאשר אזרחים מנצלים את חופש ההתארגנות כדי להקים מפלגה הקוראת לפגוע בקיומה של המדינה, לפגוע במשטר הדמוקרטי שלה או בביטחון אזרחיה ?

ברוב המדינות הדמוקרטיות נחקקו חוקים המאפשרים למדינה להגביל את התארגנותן של קבוצות או של מפלגות המתנגדות לדמוקרטיה ומאיימות לפגוע בה, ומנצלות לשם כך את חופש הביטוי וההתארגנות. במצבים אלו אנו מדברים על דמוקרטיה מתגוננת.

דמוקרטיה מתגוננת- כינוי להגבלות שמטיל המשטר הדמוקרטי על חלק מזכויות האדם והאזרח במצבים שבהם יש סכנה לקיום המדינה או לאופייה הדמוקרטי או לזכויותיהם של אזרחי המדינה.

פרק שני: ערכים ועקרונות של המשטר הדמוקרטי

מהי דמוקרטיה ?

עקרון = (יסוד, בסיס)
תנאי הכרחי לקיום
משטר

מיוננית :

דמוס = עם

קרטיה = שלטון, שלטון העם.

העקרונות הדמוקרטיים :

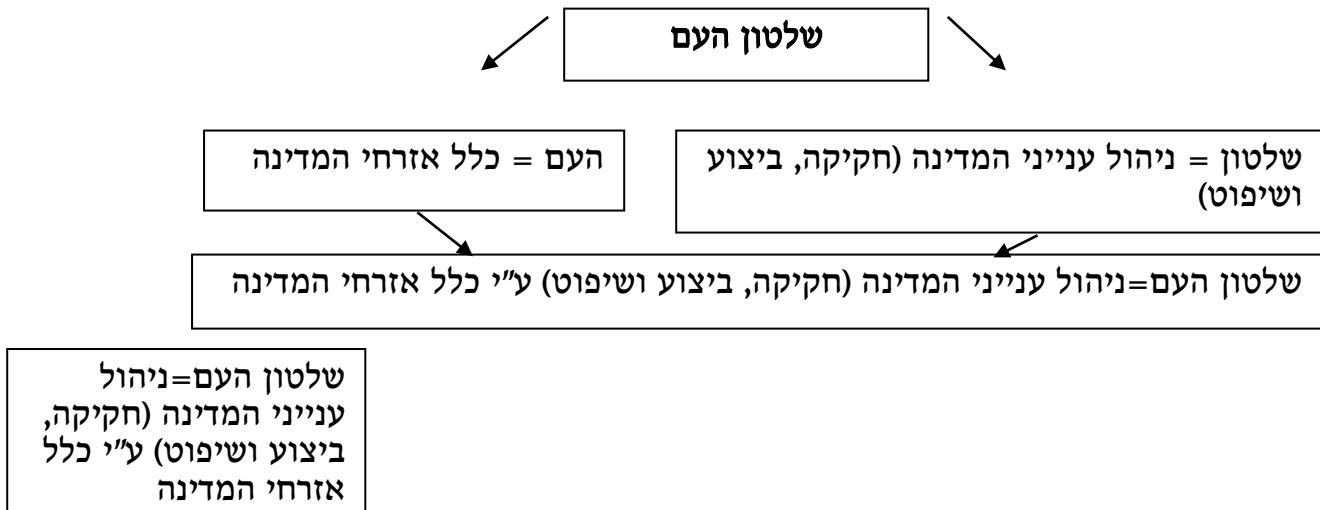
1. עקרון שלטון העם
2. עקרון הכרעת הרוב
3. זכויות האדם והאזרח
4. עקרון שלטון החוק
5. עקרון הגבלת השלטון
6. פלורליזם

דמוקרטיה היא צורת משטר שבה כלל האזרחים משתתפים בבחירת השלטון, בפקוח על המעשה השלטוני ובהחלפת השלטון במקרה של חוסר שביעות רצון ממנו.

ישנן הגדרות שונות לדמוקרטיה, ומגוון צורות, כשכל צורת שלטון מדגישה היבט ועיקרון אחר. אולם, ניתן למנות מספר עקרונות המשותפים לכל הדמוקרטיות המערביות: זכויות האדם והאזרח, עקרון הכרעת הרוב, פלורליזם, שלטון העם, שלטון החוק, הגבלת השלטון.

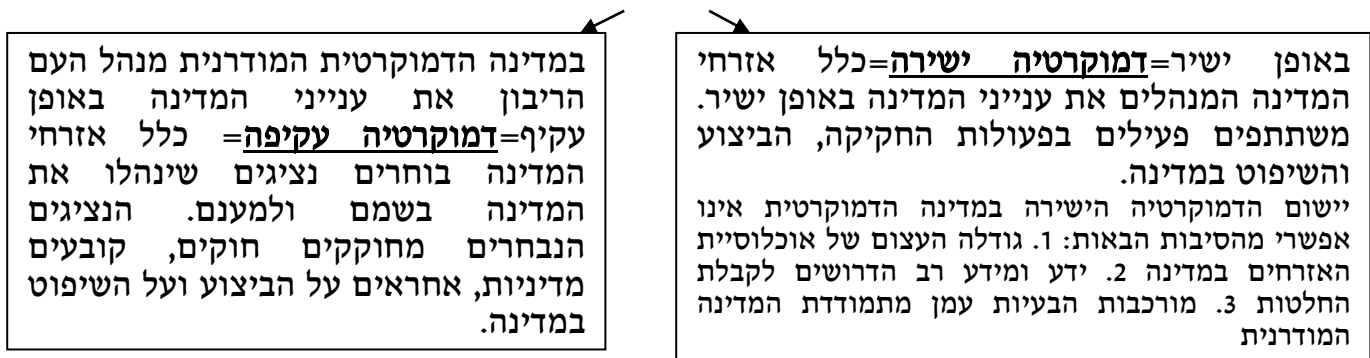
עקרונות שלטון העם

השפעת האזרחים יכולה להיות כפי שהיא באה לידי ביטוי בהליכה לבחירות, או עקיפה – בעזרת נציגים שנבחרו (כמו חברי הכנסת אצלנו), והם שעושים את עבודת הפיקוח והחקיקה.

עקרונות שלטון העם

כיצד באה לידי ביטוי ריבונות העם בדמוקרטיה?

משאל עם – הליך בו אזרחי המדינה (העם) מכריעים, באמצעות הצבעה, בעניין מרכזי וחשוב שעל סדר יומה של המדינה.

יתרונות	חסרונות
שיתוף העם בהכרעות גורליות ובעיות של מדינה	יש במשאל עם הבעת אי אמון במוסדות הנבחרים של המדינה, כי הוא פונה במישרין אל הציבור ועוקף את נבחריו
זהו מכשיר פוליטי מקובל, שנהוג שימוש בו, במדינות דמוקרטיות. [שוויץ למשל.]	ניסוח השאלות עלול להיות מוטה ולהשפיע על התוצאות

יסייע למנוע קיטוב בעם ויפחית את ההתנגדות למדיניות השלטון	משאל עם אינו מאפשר פתרונות מורכבים וטיפול בבעיות מורכבות, אלא רק הכללות. רק תשובות "כן" או "לא"
מכריע סופית בשאלות מהותיות ונותן להנהגת המדינות מנדט ברור בנושא ספציפי.	דעותיהן של קבוצות מיעוט עלולות שלא לבוא לידי ביטוי בתוצאות משאל העם.
	עלול להביא לקרע בין קבוצות שונות בחברה
	משאל עם מאפשר לשלטון להסיר מעצמו אחריות להחלטות קשות

יש תאריך: משאל העם על עתיד בריטניה באיחוד האירופי יתקיים ב-23 ביוני

לאחר מו"מ בן יומיים, השיגו בריטניה והאיחוד האירופי הסכם שעשוי למנוע "ברקזיט" - יציאה של בריטניה מהאיחוד; הממשלה אישרה את קיום המשאל בישיבה שקיימה היום - הפעם הראשונה בה היא מתכנסת בשבת מאז מלחמת פוקלנד ב-1982

20.02.16 כלכליסט

עקרון הכרעת הרוב

הכרעת הרוב – לפני קבלת החלטה מסוימת ניגשים להצבעה. ההצעה שזכתה ברוב הקולות מתקבלת. חברי הכנסת הם נציגי העם, לכן אם רוב הנציגים הצביעו בעד קבלת החלטה מסוימת, הם מייצגים חלק גדול מהעם להלכה. כאילו רוב העם הצביע בעד החלטה זו. לכן ההחלטה מחייבת את כל העם.

משימה:

1) מהי לדעתכם ההצדקה לקבלת עיקרון הכרעת הרוב?

ג'רמי בנטהם, הוגה דעות אנגלי כתב: דמוקרטיה פירושה "שלטון העם" - היות שהרוב קרוב יותר מבחינה מספרית לכלל העם, לכן החלטת הרוב או ההכרעה, שקיבלה את תמיכת הרוב, קרובה יותר להיות החלטה של העם.

2) הסבירו מדוע החלטה המתקבלת על ידי רוב האנשים ולא על ידי המיעוט נחשבת כהחלטה המתקבלת על ידי כולם?

הסכנה בהכרעת הרוב היא שדווקא במדינות דמוקרטיות, שבהן המשטרים מגנים על האזרחים, עשוי להתפתח מצב של עריצות הרוב, כלומר: הרוב ישלוט במיעוט.

האם למיעוט אין כל זכות לערער על החלטת הרוב?

כדי למנוע את עריצות הרוב במדינות הדמוקרטיות פיתחו מנגנוני פיקוח, שיגנו על זכויות המיעוט. העיקרון המנחה את המנגנונים האלה הוא השמירה על זכויות האדם והאזרח. הפיקוח נעשה בכמה דרכים:

- חקיקת חוקים שאוסרים פגיעה בזכויות אדם ואזרח וביסודות המשטר הדמוקרטי.
  - הקמת מוסדות פיקוח (בישראל לדוגמא קיימים מוסד מבקר המדינה ובג"ץ) שימוש באמצעי התקשורת כדי לפקח ולבקר.
- כך יש למיעוט הזכות למתוח ביקורת על פעולות הרוב והוא שותף בוויכוחים ובדיונים, הנערכים באמצעי התקשורת בהפגנות ובשביתות.

לסיכום –

עיקרון חשוב במשטר הדמוקרטי הוא עקרון הכרעת הרוב. במדינות דמוקרטיות מתקבלות החלטות הנוגעות לניהול המדינה ולחיי אזרחיה ברוב קולות של הנציגים הנבחרים של העם. למשל: חוקי המדינה מתקבלים בהצבעת הרוב. לכן החלטות הרוב חייבות להתחשב בעקרונות המשטר הדמוקרטי ובדעת המיעוט. כדי למנוע עריצות הרוב, החלטות הרוב ופעולותיו נתונות לפיקוח ולביקורת.

שאלה:

עקרון "הכרעת הרוב" משמעותו:

- א. החלטות מתקבלות לאחר הצבעה שזכתה לרוב.
- ב. החלטת הרוב מחייבת גם את המיעוט.
- ג. הרוב חייב להתחשב במיעוט.
- ד. כל התשובות נכונות.

עיקרון שלטון החוק

עיקרון שלטון החוק מונח ביסוד כל משטר דמוקרטי.

מהות העיקרון – החוק במדינה דמוקרטית ניצב מעל הכל. הוא השליט. כולם כפופים לחוק, גם אנשים בכירים שנמצאים בראש השלטון מחויבים בציות לחוק. עיקרון זה קובע כי כולם שווים בפני החוק. כל מי שעובר על החוק, עומד לדין על פי אותה מערכת חוקים. החוקים חלים באופן שווה על כולם, בניגוד למדינה דיקטטורית בה השליט כגון: מלך או עריץ מכופפים את החוק כרצונם, מבטלים, משנים או מחוקקים חוקים חדשים.

תכליתו של עיקרון שלטון החוק – החוק נועד להגן על אזרחיה ותושביה של המדינה מפני שרירות השלטון ומפני גורמים שונים העוברים על החוק ועלולים לפגוע באזרח. לפיכך, כולם חייבים לפעול במסגרת החוק. השוויון בפני החוק הוא עיקרון חשוב במשטר דמוקרטי. משמעותו שמערכת חוקים זהה חלה על כל אזרחי המדינה. החוק בא להגן על הפרט והחברה. החוק הוא הדבק המאחד של כל חברה והוא זה שמאפשר קיום בצוותא של אנשים וקבוצות שיש להם דעות שונות ואינטרסים מנוגדים.

למרות הנאמר לעיל אנשים לעיתים לא מציינים לחוק מסיבות שונות.

חשיבות שלטון החוק

"החוק הוא הדבק המאחד של כל חברה, והוא המאפשר קיום בצוותא של אנשים וקבוצות שיש להם דעות שונות ואינטרסים נוגדים. ללא חוק לא נוכל ליהנות מביטחון, מחירות או משירותים חברתיים וכלכליים שרק חברה מאורגנת מסוגלת לספק. מקום שהחוק נשחק, האנארכיה מאיימת. אין מדובר דווקא במלחמת אזרחים או בהפיכה, שכן ההידרדרות עשויה להיות איטית, ואולם הידרדרות איטית אינה מסוכנת פחות אלא יותר. אנחנו נוטים להתרגל בהדרגה לתופעות של זלזול בחוק. קודם מצד הציבור ולבסוף אף מצד מנהיגי הציבור. השחיקה של שלטון החוק היא תופעה מסוכנת בכל חברה ומדינה. בישראל היא מסוכנת במיוחד, החברה בישראל מפולגת ומסוכסכת יותר מן הרגיל, החברה בישראל לא גיבשה עדיין מסורת מבוססת על פלורליזם וסובלנות והיא נוטה להקצנה אידיאולוגית. המחלוקת העקרונית נוטה להידרדר בנקל לריב אישי... מה ימנע בעדנו לשלוח יד איש באחיו תוך התעלמות מן הסכנה החמורה האורבת לנו מבחוץ?

רק החוק. בישראל, יותר מאשר בהרבה מדינות אחרות, החוק הוא המכנה המשותף העיקרי, אולי היחיד, של הפלגים המסוכסכים בחברה. את לשון החוק עשוי להבין ולכבד כל אדם שפוי בדעתו, יהיה קיצוני בדעותיו ובנטיותיו ככל שיהיה, גם אם הוא נמנה עם קבוצת מיעוט לאומית, דתית או חברתית. אך זאת רק בתנאי שהכבוד והציות לחוק יהיו נחלת הכל, כולל קבוצות יריבות. לכן חשוב כל כך לחנך לשלטון החוק. צריך גם במקום שהסברה אינה מספיקה כדי להגן על החוק – להיאבק נחרצות בכל מי שמסכן את שלטון החוק".

יצחק זמיר, (יועץ משפטי לממשלה ושופט בית המשפט העליון, לשעבר) "עליונות החוק", דברים לרגל פתיחת שנת המשפט תשמ"ט.

סוגי עבריינות ומצבים של הפרת חוק

נקודות הדמיון בין סוגי העבריינות:

- כולם מהווים עבירה על החוק, פגיעה בשלטון החוק.
- על כל סוג של עבירה צפויה ענישה בהתאם לחומרת העבירה.
- מכל סוגי העבירות צפויה סכנה לחברה.

<u>קריטריון</u>	<u>עבריינות פלילית</u>	<u>עבריינות אידיאולוגית- מצפונית</u>	<u>עבריינות שלטונית</u>
המבצע	פרט/איש ציבור	פרט/איש ציבור	איש ציבור תוך שימוש בסמכותו ומעמדו
המניע	תועלת אישית	מטעמי מוסר אישיים, מחאה ושינוי מדיניות	טובת המדינה/ציבור מסוים
הסכנות הנשקפת למדינה ולחברה	התפשטות לכדי תופעה חברתית, הפוגעת קשה בתחושת הביטחון האישי ואיכות החיים.	א. היא עלולה לגרום לנזקים עצומים למשטר הדמוקרטי ולחברה כולה. ב. העבריינין האידיאולוגי נתפס כ"אידיאליסט" ולכן מערכת האכיפה עשויה להתייחס בהבנה וסלחנות, מה שעלול לגרום לעבריינות להתרחב עד כדי סכנה לשלטון החוק וליציבות החברה. ג. התניית ציות לחוק בהיותו צודק עלולה להוביל לאנרכיה. ד. אם דעה כי החוק אינו צודק וכי בשל כך ניתן לעבור עליו תהפוך לנפוצה- היא תהווה סכנה לשלטון החוק.	א. השלטון אמור לשמש דוגמה לציות לחוק, ולכן זלזולו בחוק עלולה לשדר מסר לציבור כי מותר גם לו לזלזל בחוק וכי אי הציות לגיטימי. ב. בידי השלטון מרוכז כוח עצום ולכן שימוש לרעה בכוחו עלול להוביל לפגיעה בזכויות האדם והאזרח ולרודנות.

משימה

קראו בעיון את ההיגדים.

רשמו לגבי כל אחד מהם מהו סוג העבריינות / אי הציות לחוק אותו הוא מבטא.

זכרו לחפש את המניע לעבירה – המניע לעבירה הוא שקובע את סוג העבריינות

1. נרקומן נוהג לגנוב מכשירי רדיו ממכוניות, כדי לממן לעצמו את מנת הסם היומית. _____.

2. פקיד במשרד התחבורה "עזר" לחברו הטוב לזכות במכרז לשיפוץ אוטובוסים, תמורת קבלת אחוזים מהרווחים שיתקבלו ממכירת האוטובוסים לאחר שיפוצם. _____.

3. שוטר הכה עציר אף על פי שהתקנות אוסרות עליו זאת. השוטר הכה את העציר כדי להוציא ממנו הודאה על פשע שבצע, ולהביא לכך שהעציר יפליל את חברו. _____.

4. שר הפנים התנה העברת תקציבים לרשויות המקומיות, במינוי נציגים מטעם מפלגתו למועצות הדתיות בישובים השונים. _____

5. קבוצת קציני מילואים החליטה לסרב לשרת בשטחים. הסרבנים הודיעו כי מצפונם אינו מאפשר להם להוסיף ולהלחם מעבר לקו הירוק במטרה לשלוט, לגרש, להרעיב ולהשפיל עם שלם. יחד עם זאת הודיעו הסרבנים כי יוסיפו לשרת בצה"ל בכל משימה שתשרת את הגנתה של מדינת ישראל. _____

6. צעיר בן 18 מסרב להתגייס לצבא כיוון שהוא מתנגד לכל אלימות שהיא. הצעיר טוען שמאז היותו ילד קטן נמנע מאלימות והדיר רגליו ממקומות ואירועים שבטאו אלימות. _____

7. בג"ץ קבע כי על פקודה להרוג מחבלים כפותים וחבולים אשר פורקו מנשקם מתנוסס "דגל שחור". _____

8. כשליש מהרופאים המנתחים באוסטרליה מודים כי הם מבצעים המתות חסד של חולים סופניים, למרות שהחוק אינו מתיר להם זאת. _____

חוקה

החוקה היא אוסף של כללים וחוקים בהם מוגדרים עקרונות המשטר, מוסדות השלטון ורשויותיו מבחינת סמכויות, תפקידים ויחסי גומלין בין השלטון לאזרחים, וכן זכויות האזרח וחובותיו. בכל חוקה יש שני נושאים חשובים: הגבלת השלטון וקביעת חירויות הפרט.

בד"כ חוקות מתגבשות עם הקמת מדינה. תפקיד החוקה להגביל את רשויות השלטון, ולמנוע את עריצות השלטון. כדי להבטיח שהחוקה אכן תגביל את השלטון, יש לחוקה מעמד מיוחד. לחוקה יש עליונות על פני חוקים רגילים.

עליונות החוקה מתבטאת בכך שאסור לחוקק חוקים רגילים הסותרים את מה שכתוב בחוקה. בית המשפט מוסמך לבטל חוק רגיל במקרים בהם החוק סותר את החוקה. בנוסף יש קושי לשנות חוקה או סעיפים בתוכה.

ברוב המדינות החוקות **נוקשות** – קיים קושי לשנות אותן. ניתן לשנות את החוקה או באמצעות משאל עם, או באמצעות רוב מיוחד בפרלמנט. יש מעט מדינות בהן יש חוקה **גמישה** שניתן לשנות את החוקה ללא קושי.

ברוב המדינות יש **חוקה פורמלית** – מסמך אחד כתוב. לחוקה פורמלית יש מעמד על. לדוגמא: ארה"ב.

חוקה מטריאלית פירושה, חוקה שאינה מרוכזת במסמך אחד כתוב, אלא קובץ חוקים, מסמכים, תקדימים של בתי משפט בנושאים חשובים בנושאים הקשורים בערכים ובעקרונות דמוקרטיים, ובזכויות אדם, המשמשים ציוני דרך המשפיעים על פעולות מערכת הממשל. מבחינת התוכן חוקה מטריאלית ראויה להיות חוקה. למשל בריטניה.

בישראל – אין חוקה, יש 11 חוקי יסוד, שמיועדים להיות חלק מחוקה עתידית.

נימוקים בעד ונגד חוקה בישראל

הנימוקים של המתנגדים לחוקה:	הנימוקים של המצדדים בחוקה:
<p>א. המפלגות הדתיות טענו שהחוקה היחידה שיכולה מדינת ישראל לקבל, צריכה להיות מבוססת על הדת היהודית. ובחוקה כתובה וליברלית אין לפיכך כל צורך, כיוון שהיא עלולה לעמוד בסתירה לתורת ישראל.</p> <p>ב. החוקה אמורה לקבוע את דמותה ואופייה של מדינת ישראל. לעת עתה רק חלק מן העם היהודי יושב בארץ, ולכן אין זה רצוי שרק חלק קטן יקבע את אופייה ודמותה של המדינה, שבה יתרכזו בעתיד רובו של העם היהודי.</p> <p>ג. בגלל הנסיבות הביטחוניות שבהן נתונה המדינה קיים הכרח בקיום סמכויות חירום העלולות לפגוע בחירויות הפרט. בגלל מציאות ביטחונית זו לא ניתן לכונן חוקה דמוקרטית וליברלית נאורה.</p> <p>ד. חוקה אינה הכרחית לשמירת אופייה הדמוקרטי של מדינת ישראל, והרי הכרזת העצמאות מגדירה את עקרונות היסוד הדמוקרטיים המקובלים והמוסכמים.</p>	<p>א. חוקה שאינה ניתנת לשינוי בקלות כחוק רגיל, מקנה יציבות למוסדות השלטון.</p> <p>ב. חוקה מגינה על זכויות אדם ואזרח.</p> <p>ג. לחוקה ערך מחנך המבטא את יסודות המשטר הדמוקרטי והערכים הלאומיים. דווקא בחברה הישראלית המצויה בתהליך של גיבוש, יש חשיבות לערך המחנך של החוקה.</p> <p>ד. חוקה תייצג כלפי העולם את דימויה חיובי של מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית.</p>

עקרון הגבלת השלטון

רשויות השלטון מרכזות בידיהן עוצמה רבה, כמו: שליטה על משאבים כלכליים, שליטה על משאבים אנושיים. לפיכך, יש לקיים מנגנונים לפיקוח ובקרה על הרשות המבצעת. מטרת העיקרון, למנוע עריצות ושרירותיות של רשויות השלטון. קיימים מספר אמצעים להגבלת השלטון:

א. מנגנוני פיקוח פורמליים ובלתי פורמליים

ביקורת בלתי פורמלית (לא ממסדית)	ביקורת מוסדית-פורמלית
<p>א. תקשורת – התקשורת מספקת מידע, חושפת מידע על רשויות השלטון בפני האזרחים על אי סדרים. התקשורת משמשת "כלב השמירה" של זכויות האדם, ושל שלטון החוק. החשיפה מאלצת את הממשל לרסן את מעשיו.</p> <p>ב. דעת הקהל – הציבור מביע את דעתו בהפגנות עצרות, שביתות, פנייה לתקשורת. מאחר והממשל זקוק לתמיכת האזרחים, הממשל נאלץ לשנות את מדיניותו. למשל שביתת הסטודנטים הממושכת להורדת שכר הלימוד, גרמה לשר האוצר להפחית את שכר הלימוד.</p> <p>ג. אמנות – באמצעים שונים כמו קולנוע, תיאטרון, ספרות מובעת מחאה על פעולות השלטון. למשל שירים למען השלום.</p>	<p>א. פרלמנט-מפקח על הרשות המבצעת באמצעות:</p> <p>1. חקיקה-במדינה דמוקרטית הממשלה חייבת לפעול לפי החוק. ראש הממשלה והשרים כפופים לחוק. התפקיד העיקרי של הפרלמנט הוא לחוקק חוקים ובכך מתאפשר לפרלמנט להגביל את פעולת השלטון. יחד עם זאת חשוב לציין, שהממשלה נשענת על תמיכת רוב הפרלמנט, לכן יכולת הפרלמנט להגביל את השלטון באמצעות חקיקה מוגבל.</p> <p>2. הצבעת אי אמון-במשטר פרלמנטרי – הפרלמנט יכול להביע אי אמון בממשלה, ובכך להקדים את הבחירות. בישראל הכנסת יכולה להביע אי אמון בממשלה ברוב ח"כים ובכך לגרום לפיזור הכנסת והליכה לבחירות חדשות.</p> <p>3. האופוזיציה – נבחרים העם אשר אינם חלק מהקואליציה/ממשלה, מבקרים באופן שוטף את הממשלה. המפלגות שאינן שותפות לממשלה כמו המחנה הציוני מפקחות על עבודת הממשלה, ומעלות הצבעות אי אמון בשל התנגדותן לביצוע המדיניות הממשלתית.</p> <p>ב. מוסד מבקר המדינה – מבקר המדינה בודק את מוסדות השלטון אם הם פועלים עפ"י החוק. מבקר המדינה בודק אם מוסדות השלטון פועלות עפ"י כללים של יעילות, טוהר מידות וחיסכון. מוסד מבקר המדינה לא תלוי ברשות המבצעת, כדי למנוע ניגוד אינטרסים. מבקר המדינה עורך ביקורת של מוסדות כמו משרדי הממשלה, רכבת ישראל, רשויות מקומיות וכד'. עליו לפרסם את הדו"ח ברבים.</p> <p>ג. נציב תלונות הציבור אומבודסמן – מטפל בפניות של אזרחים הסבורים שנפגעו ע"י רשויות השלטון.</p> <p>ד. מערכת המשפט – מערכת המשפט בודקת את חוקיות הפעולות של רשויות השלטון ומרסנת אותן. בית המשפט מגן על זכויות האדם והאזרח. במדינות בהן יש חוקה, תפקיד בתי המשפט לבדוק שהחוקים לא נוגדים את עקרונות החוקה.</p>

תפקיד אמצעי התקשורת בחברה דמוקרטית

במשטר הדמוקרטי מבטאים כלי התקשורת שתי זכויות חשובות של האזרח:

- א. **זכות האזרח לדעת:** אמצעי התקשורת, עיתונות והאלקטרוניקה (רדיו וטלוויזיה) מעבירים מידע. ככל שהאזרח יקבל מידע רב ומהימן (אמיתי) יותר על האירועים המתרחשים במדינה ובעולם, יוכל למתוח ביקורת, להסיק מסקנות ולהגדיל את מעורבותו בחיי החברה והמדינה.
- ב. **הזכות לחופש הביטוי:** לכל אזרח במדינה הזכות לחופש ביטוי. הוא יכול להביע את עמדתו ולמתוח ביקורת על החלטות ועל מחדלים של השלטונות, העיתונות, הרדיו והטלוויזיה המשמשים במה לאזרח להביע את דעתו בכתב או בע"פ.

תפקיד כלי התקשורת:

- המידע המגיע לאזרחים הוא מידע שלציבור יש עניין בו, מידע שעשוי להשפיע על שלומו, על ביטחונו ועל איכות חייו. משתי הזכויות: זכות האזרח לדעת והזכות לחופש הביטוי נובעים התפקידים החשובים, שנהוג לייחס לכלי התקשורת:
- א. הזרמת מידע לאזרח – מידע שיש בו עניין לציבור ושעשוי להשפיע על התנהגותו ועל פעולותיו של האזרח בכל ימות השנה ועל שיקול דעתו ביום הבחירות.
  - ב. מתן אפשרות ביטוי לאזרח.

מעל דפי העיתון ובתוכניות הרדיו והטלוויזיה נערכים בגלוי ויכוחים, מושמעות דעות שונות, נמתחת ביקורת על השלטון, מועלות בעיות ומוצעות דרכים לפתרון. האזרח קורא, מתרשם ומגבש לעצמו דעה. כלי התקשורת הם גם כתובת לאלה הרוצים להעלות בעיות של הפרט והציבור ולשתף בהן את שאר האזרחים במדינה, כדי לזרז את פתרון.

הגבלות שחלות על חופש הביטוי:

בדמוקרטיה אין חופש מוחלט, אלא חופש מוגבל, כדי לפגוע בזולת. ולכן ישנם הגבלות:

- אסור לפרסם דברים הפוגעים בביטחון המדינה ובאזרחיה.
- אסור לפגוע באדם על ידי פרסום דברים שאינם אמת (דיבה או השמצה).
- יש לשמור על צנעת הפרט (לא להתערב בחייו הפרטיים).
- אסור בזמן הליכים משפטיים, לפרסם שמו של חשוד או להשמיע דברים, העשויים להשפיע על העדים.

תרגול: ענה על השאלות הבאות:

1. הזכות החשובה אותה מקיימים אמצעי התקשורת היא:

א. הזכות לשוויון

ב. הזכות לחופש הביטוי

ג. הזכות לבחור

ד. הזכות לקניין

2. הסבר מדוע הדמוקרטיה נפגעת כשאין תקשורת חופשית?

3. "בדמוקרטיה, אין חופש מחלט, אלא חופש מוגבל". הסבר שני מקרים בהם מגבילים

את חופש הביטוי.

ב. הפרדת רשויות

המטרה של הפרדת הרשויות כפולה :

1. למנוע ריכוזיות יתר בידי שליט אחד ולהבטיח את חירותו של האזרח מול הסכנה של עריצות שלטונית.
2. להבטיח את תפקודה של המערכת השלטונית.

לכן בכל מדינה צריכה להתקיים הפרדה בין התפקידים השונים : חקיקה, שיפוט וביצוע. על בסיס קביעה זו בכל מדינה דמוקרטית מתקיימות שלוש רשויות :
רשות מחוקקת (כנסת) תפקידה לחוקק חוקים
רשות שופטת (בתי משפט) תפקידה להכריע בסכסוכים
ורשות מבצעת (ממשלה) תפקידה לקבוע מדיניות ולהוציאה לפועל.

יחד עם זאת ההפרדה אינה מוחלטת. לכל רשות יש סמכות למלא תפקידים שנמצאים בסמכותה של רשות אחרת. (לרשות המבצעת בישראל יש סמכות לחוקק חקיקת משנה). יש קשר בין הרשויות השונות. מתקיימים ביניהן יחסי איזון, **ריסון ובקרה** :
הרשות השופטת פוסקת על פי החוקים שנחקקים ע"י **הרשות המחוקקת**, אך כאשר הרשות השופטת נותנת פירושים לחוקים היא מאזנת ומרסנת את הרשות המחוקקת. בתגובה לפרשנות זו הרשות המחוקקת יכולה לשנות את החוק ע"י חקיקה חדשה.

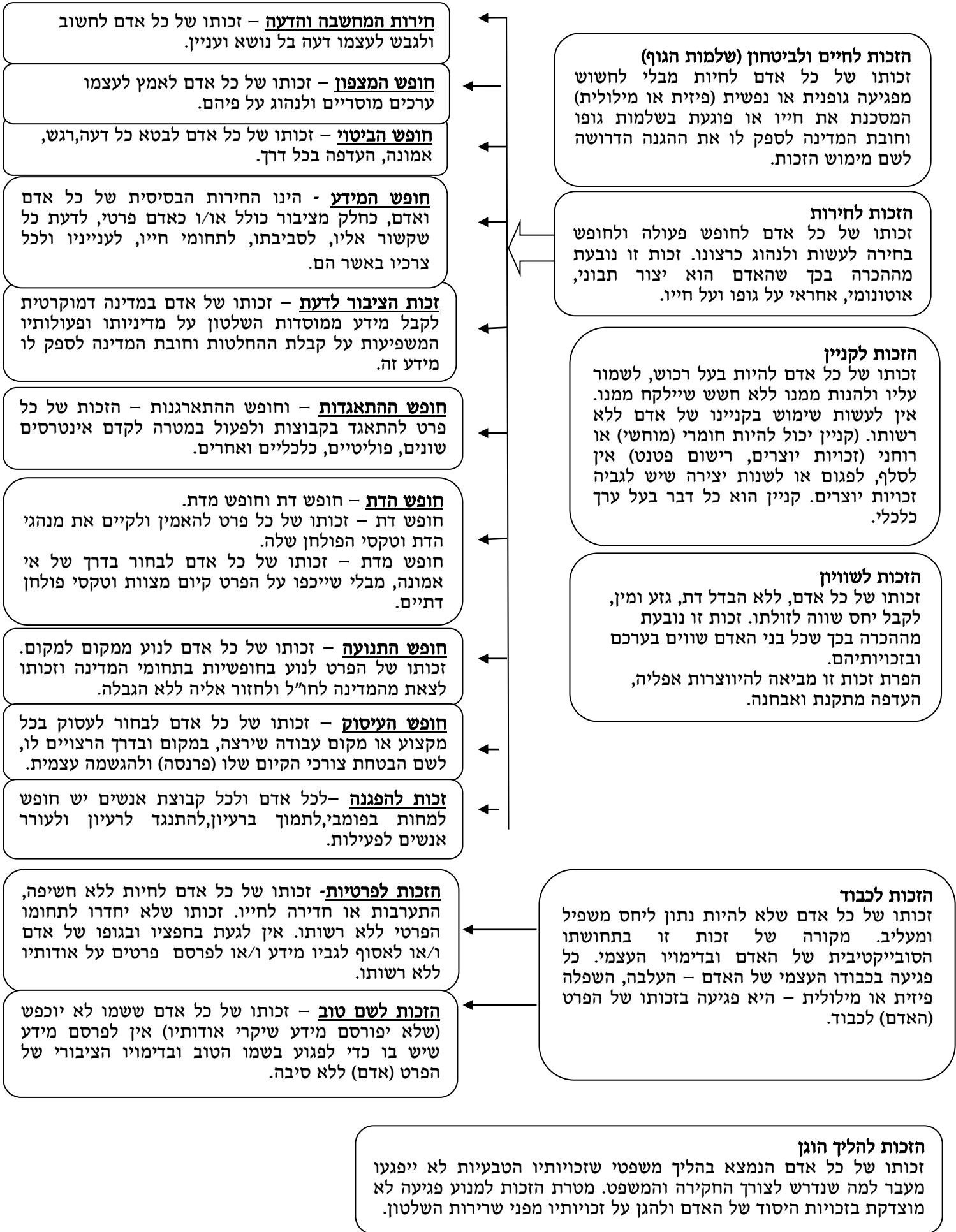
זכויות האדם

לכל אדם מגיעות זכויות טבעיות הכוללות זכויות אדם וזכויות אזרח.

זכויות אדם: הן זכויות יסוד, המגיעות לכל אדם באשר הוא, ואינן מוענקות על ידי השלטון. נקודת המוצא של רעיון "זכויות האדם", היא רעיון הצדק, רעיון כבודו, חירותו ושוויונו ואי-פגיעתו של הפרט, הנתפשים כזכויות בסיסיות של האדם. כאמור, גון לוק (1632-1704) האמין כי "הזכויות הטבעיות" המגיעות לכל אדם הן הזכות לחיים, לחירות ולקניין.

זכויות אזרח: זכויות המדגישות את ראיית האדם כחלק מחברתו המדינית (המקנות לו זכות לבחור ולהיבחר, ליטול חלק בעיצוב המשטר, לזכות בשירותים המוענקים לאזרח בלבד).
ההבדל העיקרי בין זכויות אזרח לזכויות אדם:

- זכויות אדם כוללות תחומים רבים, ואילו זכויות אזרח הן רק בתחום הפוליטי.
- זכויות אדם שוות לכל בני האדם, ואילו זכויות אזרח משתנות ממדינה למדינה.

הזכות לשוויון – אמנם יש שוני רב בין בני האדם, אולם הם שווים בתכונה המהותית, המציינת אותם כבני אדם, כולם נבראו "בצלם אלוהים", ועל כן הם זכאים כולם ליחס שווה. אחד המובנים של הזכות לשוויון היא שוויון בפני החוק, כלומר שכל בני האדם נשפטים על פי אותם חוקים ועל ידי אותם בתי משפט, ואין אדם העומד מעל החוק. הזכות לשוויון באה לידי ביטוי במספר תחומים:

שוויון פוליטי – זכות שווה לבחור את מוסדות השלטון או להיבחר אליהם.

שוויון חברתי וכלכלי – איסור אפליה על רקע דת, מין, גזע או לאום.

ישנם מצבים בהם במכוון המדינה מפרה את השוויון במטרה להגיע לשוויון:

אבחנה – בני האדם אינם זהים ויש להם יכולות שונות, צרכים שונים ומאפיינים המיוחדים אך ורק להם מסיבות מוצדקות. נובע מכך שיש להתייחס לבני אדם אלה באופן שונה ולתת להם יחס שונה.

העדפה מתקנת – יחס שונה ומיוחד לאוכלוסיות שקופחו בעבר, שנועד לצמצם פערים ולקדם את השוויון.

אפליה פסולה - התייחסות לא שווה לבני אדם מסיבות שאינן מוצדקות. האפליה פסולה גם אם האנשים שונים זה מזה, אולם השוני ביניהם אינו רלוונטי לנושא הנדון.

תרגול:

ציין/י אפליה פסולה, אבחנה או העדפה מתקנת באירועים שלפניך. נמק/י קביעתך.

1. האוניברסיטה אסרה על קבלת סטודנטים הנמנים עם קבוצה אתנית מהמזרח הרחוק.

2. תושבים הגרים באזורים מסוימים בארה"ב מסרבים להשכיר בתים לשחורים.

3. הכניסה לפאבים, המוכרים משקאות חריפים, מותרת למבוגרים ואסורה על ילדים.

4. מוסדות חינוך באזורים נחשלים בלבד מקבלים מענקים כדי לאפשר לבתי הספר להעסיק מומחים בחינוך שיסייעו לתלמידים בשיפור הישגיהם בלימודים.

5. אוניברסיטאות רבות בעולם "משריינות" מספר מסוים של מקומות בפקולטה לרפואה לבני מיעוטים אתניים.

6. בעל מסעדה סרב להכניס למסעדה זוג נכים. _____
7. שר הביטחון והרמטכ"ל מתנגדים לכך שחיילים יוכלו לשרת בצה"ל עם שיער ארוך אסוף בדומה לחיילות. _____
8. במרגיה, ישוב ערבי סמוך לקו התפר, רוצים רישיונות נשק כמו במגל (קיבוץ יהודי). _____
9. ביי"ס לעיתונאות דחה קבלתו של צעיר בטענה שלא שירת בצבא. _____
10. בהסכם עבודה קיבוצי נקבע שנישואי דיילת יביאו לפיטוריה. _____
11. ניתנת אפשרות לכל אדם, שמחמת מצבו הגופני מוגבל בניידות ואינו יכול להצביע בקלפי הרגילה שלו, להצביע בכל קלפי אחרת שיש בה סידורי גישה והצבעה מתאימים. _____
12. מפלגת הירוקים הודיעה כי תשריין מקומות לנשים בעשירייה הפותחת. _____
13. צה"ל מנהל מו"מ עם האוניברסיטאות כדי לתת פטור מלא מתשלום שכ"ל לשנה א' לחיילים לוחמים. _____

חובות במשטר דמוקרטי

חובות האדם:

1. הכרת ערך האדם כאדם.
2. התחשבות בזולת וגילוי סובלנות כלפיו.

חובות האזרח:

1. ציות לחוק.
2. תשלום מיסים.
3. שירות בצבא.
4. מעורבות בחיים הציבוריים.

תרגול:

1. קראו את האירועים וכתבו מהי החירות שנפגעה בכל אחד מהם:
  - א. המלך היווני אנטיוכוס הטיל על היהודים גזרות, שאסרו עליהם לקיים את מצוות דתם.
החירות שנפגעה: _____
  - ב. במדינות רבות בעבר יכלו רק הנוצרים להתקבל לעבודה בשירות המדינה.
החירות שנפגעה: _____
  - ג. בשנת 1800 חוקק הפרלמנט האנגלי חוק, שאסר על הפועלים להתארגן לשם שיפור שכרם והטבת תנאי עבודתם.
החירות שנפגעה: _____
  - ד. עד למחצית השנייה של המאה ה-19 הייתה נהוגה בארצות הברית עבדות של שחורים.
החירות שנפגעה: _____
  - ה. במשך תקופה ארוכה לא אפשרו שלטונות ברית המועצות לאזרחים לצאת מהמדינה. ביניהם היו יהודים שרצו לעלות לישראל.
החירות שנפגעה: _____
2. הסבירו לגבי כל אחד מהמשפטים שלפניכם, האם הוא נוגד או תואם את עקרון השוויון.
  - א. לנשים ולגברים לא מגיע אותו שכר עבור אותה עבודה.
  - ב. ילדים שחורים וילדים לבנים לומדים באותה כיתה.
3. זכויות אדם הן:
  - א. לעשות ככל העולה על רוחי.
  - ב. רשות הניתנת לי ע"י השלטון לעשות כל העולה על רוחי.
  - ג. בגלל שאני אזרח יש לי הצדקה לקבל הטבות.
  - ד. רשות הניתנת לאדם באשר הוא אדם, ואינן מוענקות ע"י השלטון.
4. מה ההבדל העיקרי בין זכויות אזרח לזכויות אדם?
  - א. זכויות אדם ניתנות רק לאנשים מסוימים, ואילו זכויות אזרח ניתנות לכל.
  - ב. זכויות אדם כוללות תחומים רבים, ואילו זכויות אזרח הן רק בתחום הפוליטי.
  - ג. זכויות אדם שוות לכל בני האדם, ואילו זכויות אזרח משתנות ממדינה למדינה.
  - ד. זכויות אדם ניתנות רק למי שמילא את חובותיו, ואילו זכויות אזרח ניתנות מי שמילא את הוראותיו.
5. הזכות לחירות היא:
  - א. הזכות לנוע בתוך המדינה או מחוצה לה על פי רצון האדם.
  - ב. הזכות של האדם לחיות על פי אמונתו ודתו בין מפריע.
  - ג. זכות האדם לחיות כאיש חופשי
  - ד. כל התשובות נכונות.

6. הזכות לכבוד פירושה :

- א. לחיות מבלי שייגבו ממני מיסים.
- ב. לבנות משפחה ולהביא ילדים לעולם.
- ג. לחיות בלי שיקללו אותי ויפגעו בי
- ד. לנוע בארץ לפי רצוני.

7. בכניסה לקולנוע בודקים אנשי ביטחון את תיקי הנכנסים.

- א. מהי הזכות הנפגעת מנהל זה? _____
- ב. מהי הזכות הנשמרת מנהל זה? _____

8. תלמידי החטיבה העליונה הפגינו אתמול נגד הכוונה למנוע מהם אפשרות לצאת לטיולים שנתיים.

- א. איזו זכות מימשו התלמידים בצאתם להפגנה _____
- ב. ציין שתי פעולות מחאה נוספות, חוץ מהפגנה שהתלמידים יכלו לנקוט _____

9. בעקבות ריבוי התאונות החליט שר התחבורה לחייב אוטובוסים להסעת תלמידים להתקין חגורות בטיחות.

על איזו זכות של התלמידים מגן שר התחבורה? _____

10. בעקבות שביתת האוטובוסים בבאר שבע הוחלט להפעיל בעיר אוטובוסים פרטיים כדי לאפשר לתושבים להגיע ממקום למקום. על איזו זכות של התושבים מגנה ההחלטה להפעיל את האוטובוסים הפרטיים? _____

11. באחת הערים בארץ החליטה העירייה בשיתוף עם הנהלות בתי הספר להציב מצלמות נסתרות בבתי הספר בעיר כדי למנוע אלימות. איזו זכות של התלמידים נפגעת בעקבות הצבת המצלמות? _____

12. תלמידים הגישו עצומה למנהל בית הספר ובה מחו על המשמעת הקפדנית הנהוגה בשיעורי מתמטיקה. המנהל בתגובה הורה על השעיית מארגני העצומה לשבוע מהלימודים. איזו זכות של התלמידים נפגעה כתוצאה מהשעייתם? _____

13. הממשלה ביקשה מהכנסת לאשר הצעת חוק שלפיה יוחרמו מכוניות של נהגים שיתפסו בעת נהיגה ברמזור אדום. איזו זכות של הנהגים נפגעת בעקבות החרמת המכוניות? _____

14. במסגרת "חגיגות פורים" הפיצו תלמידים בחטיבת בינים עלון ובו צוירו קריקטורות המתארות את צוות המורים בצורה גסה ודוחה. הנהלת בית הספר אסרה על הפצת העלון.

- א. בשם איזו זכות אסרה ההנהלה את הפצת העלון? _____
- ב. בשם איזו זכות יטענו התלמידים בעד המשך הפצתו? _____

15. יעקב ויוסף מתנדבים בארגון המחלק מזון למשפחות נצרכות. באחת הפעמים בה חילקו מזון הם הבחינו כי בנה של אחת מהמשפחות הנוזקות לומד בכיתתם. למחרת ביקש יעקב לספר על כך לחבריו, אולם יוסף צעק עליו שלא יעשה זאת.

- א. בשם איזו זכות חשב יעקב לספר לחבריו על תגליתו _____
ב. בשם איזו זכות ביקש יוסף למנוע זאת ממנו? _____

16. קטוע כף רגל הנועל נעל מיוחדת ביקש לצפות במשחק כדורגל. בכניסה הוא נדרש על ידי שוטר להסיר את הנעל לצורך בדיקה ביטחונית. האירוע היה בנוכחות אנשים. הנכה טען שהשוטר השפיל אותו והוא היה על סף דמעות.

- מהי הזכות שנפגעה לדעת הנכה על ידי השוטר, הסברי את הזכות אותה ציינת.

17. ועדת האירוויזיון שקלה לפסול את אחד מהשירים המתמודדים בתחרות מאר ולטענתה יש בשיר מסר פוליטי בלתי הולם. מחברי השיר טענו כי מילות השיר מביעות את המציאות כפי שהם רואים אותה. לאחר דיון החליטה הוועדה לאשר את השתתפות השיר בתחרות.

- מהי הזכות של מחברי השיר עליה הגנה הוועדה כשהחליטה לאשר את השתתפות השיר בתחרות? הסברי את הזכות אותה ציינת.

18. חוק שהתקבל בכנסת מחייב כל נהג, העוצר בשולי הכביש, ללבוש אפוד זוהר בעת יציאתו מהרכב. הוראה זו ניתנה על מנת שהנהגים אחרים הנוסעים בכביש יוכלו להבחין בו מבעוד מועד ולהימנע מפגיעה זו.

- על איזו זכות מגן החוק המחייב לבישת אפוד זוהר? הסברי את הזכות אותה ציינת.

19. צו בית משפט אוסר על אדם החייב בתשלום מיסים למדינה, לצאת מהארץ כל עוד לא הסדיר את חובותיו.

- ציין את הזכות שתיפגע עקב צו בית המשפט. הסברי את הזכות אותה ציינת.

20. להקה ידועה בארץ הקליטה שיר חדש. לאחר שהושמע השיר באחת מתחנות הרדיו התקשרו מאזינים וטענו שהלחן של השיר החדש מבוסס על שיר מסרטיו של צירלי צ'פלין, וכי יש דמיון בין הלחנים.

- ציין את הזכות שתיפגע עקב צו בית המשפט. הסברי את הזכות אותה ציינת.

21. הצעת חוק מבקשת לאסור פרסום בתקשורת של שמו של חשוד בעבירה פלילית, כל עוד לא הוגש נגדו כתב אישום. נציג מועצת העיתונות מתנגד להצעה זו.

- זהה והסבר את הזכות עליה באה הצעת החוק להגן. נמק את תשובתך.

- זהה והסבר את הזכות בשמה מתנגד נציג מועצת העיתונות להצעת החוק. נמק את תשובתך.

22. הממשלה ביקשה מהכנסת לאשר הצעת חוק שלפיה יוחרמו מכוניות של נהגים שיתפסו בעת נהיגה ברמזור אדום.

- איזו זכות של הנהגים נפגעת בעקבות החרמת המכונית?

23. במהדורת החדשות בטלוויזיה הוקרנו ממקום שקרתה תאונת דרכים קשה תמונות החושפות את הנפגעים בתאונה. מאוחר יותר אחד הנפגעים העלה טענות נגד הקרנת התמונות בטלוויזיה.

- ציין והסבר על איזו זכות יכול היה הנפגע לבסס את טענתו נגד הקרנת התמונות בטלוויזיה. נמק את תשובתך.

- ציין והסבר על איזו זכות יכלו נציגי הטלוויזיה לבסס את החלטתם להקרין את התמונות. נמק את תשובתך.

24. המשטרה חסמה למעבר כלי רכב קטע של רחוב שבו גר ראש הממשלה. דיירים מהרחוב פנו לבית המשפט בדרישה להסיר את המחסומים. המשטרה התנגדה.

- ציין והסבר על איזו זכות יכלו הדיירים לבסס את פנייתם לבית המשפט. נמק את תשובתך.

- ציין והסבר על איזו זכות יכלה המשטרה לבסס את התנגדותה להסרת המחסומים. נמק את תשובתך.

25. רופא נתבע על כך שהטיפול שהעניק לאדם מסוים פגע בבריאותו במקום לרפא אותו. במהלך המשפט ביקש הרופא להביא עדים שקיבלו ממנו בעבר אותו טיפול כדי שיעידו שהטיפול בהם הצליח.

העדים שזומנו ביקשו שהקהל לא יהיה נוכח באולם בית המשפט בזמן שהם יעידו, כדי שלא לחשוף בציבור את מצבם הרפואי. השופט דחה את הבקשה, כי חשש שאם יענה לה, יפגע בזכות מסוימת של הרופא. עם זאת, הוא הרשה לעדים להעיד בלי לחשוף את שמם ואת פניהם.

א. ציין והצג את הזכות של העדים, שבאה לידי ביטוי בבקשתם. בסס את תשובתך על פי הקטע.

ב. ציין והצג את הזכות שבשמה דחה השופט את בקשת העדים. הסבר את תשובתך על פי הקטע.

26. בכנסת התקבל חוק המחייב את לשכת עורכי הדין להעניק סיוע משפטי ללא תשלום למי שזכאי לכך. יוזמי החוק טענו שחוק זה יאפשר להגדיל את הסיכויים של מי שנפגע לתבוע את הזכויות המגיעות לו, או להתגונן כראוי מפני תביעות פליליות או אזרחיות המוגשות נגדו.

ציין והצג את הזכות שהחוק נועד לקדם. הסבר כיצד זכות זו באה לידי ביטוי בקטע.

27. בית ספר מסוים אוסר על תלמידים לצאת משטח בית הספר במהלך שעות הלימודים ואף לא בזמני ההפסקות. אחד התלמידים יצא משטח בית הספר בלי אישור ונקרא לבירור אצל המנהלת. בבירור התלמיד טען שאיסור זה פוגע באחת מזכויותיו ואין להענישו על המעשה.

ציין והצג את הזכות שנפגעה לטענת התלמיד. הסבר את תשובתך ע"פ הקטע.

פרק שלישי: יישום עקרונות המשטר הדמוקרטי בישראל

א. הכנסת – הרשות המחוקקת

כללי הבחירות במדינה דמוקרטית:

- 1. כלליות** – לכל אזרח ואזרחית מגיל 18 ומעלה ללא הבדל דת, גזע ומין יש הזכות לבחור.
ארציות – כל הארץ היא אזור בחירה אחד.
רשימתיות – הבוחר בוחר ברשימה של מועמדים המיוצגת במפלגה.
- 2. חשאיות** – האזרח בוחר בצורה חשאית מבלי שאיש רואה באיזו מפלגה בחר. בכך נמנעת האפשרות ללחוץ על הבוחר.
- יחסיות** – המפלגות מקבלות מספר מקומות בכנסת באופן יחסי למספר הקולות שקיבלו בבחירות.
- 3. מחזוריות/תקופתיות** – הבחירות מתקיימות במרווחי זמן סדירים הקבועים בחוק.
- 4. שוויוניות** – כל אזרח מצביע פעם אחת בלבד, כל פתק במעטפה הוא קול אחד, ומכאן, שלכל אזרח השפעה שווה.
- 5. התמודדות חופשית/תחרותיות** – קיימות לפחות שתי מפלגות המתמודדות על קולות של הבוחר.

הכנסת בפעולתה

באולם המליאה נערכות הישיבות של חברי הכנסת. בישיבות אלה דנים בנושאים מדיניים, כלכליים וחברתיים בעלי חשיבות לגורל המדינה והעם, או לגורל קבוצות אוכלוסייה שונות. בנוסף, נערכים במליאה דיונים בנושאי החקיקה, מובאות השאילתות ומתקיימות הצבעות האמון והאי אמון.

נשיאות הכנסת

יושב ראש הכנסת וסגניו. לקבוצה זו תפקידים חשובים, בהם ניהולן התקין של ישיבות הכנסת, הכנסת סדר היום וספירת קולות המצביעים.

קואליציה ואופוזיציה

תוצאות הבחירות הן שקבעו קיומן של קואליציה ואופוזיציה בכנסת ישראל. משום שמעולם לא קיבלה רשימה אחת רוב של 61 חברי כנסת ומאחר שלא ניתן לקבל החלטה בממשלה ולבצע מדיניות ללא הסכמתם של רוב חברי הכנסת עלה הצורך בברית של סיעות, שיחד יהוו רוב ברית זו נקראת **קואליציה**. מתוך סיעות הקואליציה תורכב בשלב מאוחר יותר הממשלה.

הסיעות האחרות, מהוות מיעוט ואינן שותפות בממשלה, נקראות **אופוזיציה** (עומדת מנגד). סיעות האופוזיציה אינן חייבות לפעול כגוף אחד כמו סיעות הקואליציה, כל אחת מהן יכולה לפעול גם בנפרד. הקואליציה מייצגת את עמדת רוב הבוחרים, שנציגיהם יושבים בממשלה. תפקידה העיקרי של הקואליציה הוא להגן על מדיניות הממשלה ולתמוך בה. האופוזיציה מייצגת בכנסת את עמדותיו ואת דעותיו של הציבור שלא בא לידי ביטוי בממשלה. תפקידה העיקרי של האופוזיציה הוא להוכיח לבוחרים, שהיא יכולה להיות חלופה לשלטון ולפתור את בעיות המדינה בדרך אחרת. האופוזיציה בכנסת נלחמת להשגת מטרותיה בכל הדרכים העומדות לרשותה: מבקרת את פעולות הממשלה, תוקפת את מדיניותה ומצביעה על מחדליה.

תפקידי הכנסת

לחוקק חוקים – הכנסת היא הרשות המחוקקת, חקיקת הכנסת היא הבסיס המשפטי לפעולות הממשלה.

מינוי ועדות חקירה – אחת מאמצעי הביקורת של הכנסת הוא למנות ועדת חקירה בנושא שהיא מוצאת לנכון לחקור אותו.

קיום הממשלה – הכנסת אומנם אינה בוחרת את הממשלה, אך הכנסת היא המאשרת את הרכב הממשלה ומקיימת את הממשלה – בהבעת אמון, ובהספקת האמצעים הכספיים באמצעות אישור חוק תקציב המדינה.

פיקוח על הממשלה – תפקידה של הכנסת לאזן ולבלום את פעולות הממשלה.

השתתפות במינוי שופטים – הכנסת משתתפת במינוי שופטים באמצעות מינוי שני חברי כנסת בועדת המינויים לשופטים.

בחירת נשיא המדינה – הכנסת בוחרת את נשיא המדינה וסמכות זו מסמלת את עליונות הכנסת הבוחרת את ראש המדינה.

בחירת מבקר המדינה – הכנסת היא הבוחרת את מבקר המדינה בהצבעה חשאית לתקופת כהונה של חמש שנים.

הכנסת מבקרת את פעולות הממשלה

הכנסת והממשלה הן שתיים מתוך שלוש רשויות השלטון. גם בישראל קיימות רשויות שלטון נפרדות אולם הן מקיימות ביניהן איזונים ובלמים. בידי הכנסת אמצעים שבהם היא בולמת ומאזנת את הרשות המבצעת:

1. **הצעה לסדר היום** – ח"כ המבקש לבקר את פעולות הממשלה או להעלות לדיון פומבי במליאה נושא שלדעתו חשוב הוא מבקש מיושב ראש הכנסת להעלות את הצעתו בסדר היום.
2. **שאלתה** – השאלתה היא שאלה שמגיש ח"כ לשר בממשלה. ח"כ עושה זאת, כאשר הוא מגלה תופעות הנראות כליקויים בחברה הישראלית. השאלתה מופנית לשר

שהנושא המסוים נמצא בתחום אחריותו. השר חייב לענות לח"כ לא יאוחר מ- 42 יום ממועד הגשת השאלתה. תשובת השר מושמעת במליאה.

3. **הצבעת אי אמון** – היא הצבעה של חברי כנסת, שבה הכנסת יכולה להביא אי אמון-אי שביעות רצון ממדיניותה של הממשלה או מפעולותיה. כשההצבעה נתמכת ברוב חברי הכנסת היא יכולה להביא לנפילתה של הממשלה ואז יש צורך בהקמת ממשלה חדשה.
4. **חוק התקציב** – מדי שנה מאשרת הכנסת את חוק התקציב. את הצעת החוק מגישה הממשלה. חוק זה קובע מה הוא הסכום הכספי, שיקבל כל אחד ממשרדי הממשלה, על מנת שיוכל לבצע את המוטל עליו. בעזרת חוק זה מפקחת הכנסת על הממשלה. אם הכנסת לא מאשרת את התקציב או חלקים ממנו, אין הממשלה יכולה לבצע פעולותיה.
5. **מינוי ועדת חקירה** – הכנסת יכולה להקים ועדות חקירה כדי שיחקרו פעולות, שהצביעו על טעויות או על מחדלים של הממשלה.

ועדות הכנסת

פעולת החקיקה נחלקת בין ועדות שונות. כל ועדה מטפלת בתחום מסוים. כך אפשר לייעל את העבודה ולהקדיש את מלוא תשומת הלב לחוקים, הנוגעים לתחום טיפולה של הועדה. בועדות אלה מכינים את ניסוח החוק, בודקים אם החוק ניתן לביצוע ומתייעצים עם מומחים שונים. בכנסת קיימות ועדות קבועות והן:

1. ועדת הכנסת	7. ועדת החינוך, התרבות והספורט
2. ועדת החוץ והביטחון	8. ועדת העבודה, הרווחה והבריאות
3. ועדת הכספים	9. ועדת החוקה, חוק ומשפט
4. ועדת הכלכלה	10. ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות
5. ועדת הפנים והגנת הסביבה	11. הועדה לענייני ביקורת המדינה
6. ועדת המדע והטכנולוגיה	12. ועדה לקידום מעמד האישה

ועדות מיוחדות:

הועדה למאבק בנגעי הסמים והאלכוהול
הועדה לזכויות הילד
הועדה המיוחדת לבעיית העובדים הזרים
הועדה המיוחדת לפניות הציבור
ועדת האתיקה

בכל אחת מהועדות הקבועות יושבים 19 חברים, הנבחרים מבין 120 חברי הכנסת. לקואליציה יש רוב בכל הועדות. כמו חברי הכנסת, כך גם חברי הועדות הנבחרים באופן יחסי לגודלה של הסיעה בכנסת. לסיעה גדולה יש ייצוג גדול יותר של ח"כים בועדות. מספר החברים בועדות אלה אינו קבוע. כל דיוני הועדות הם חסויים (אינם מתפרסמים בציבור) למשך 15 שנים.

תהליך החקיקה בכנסת

קריאה ראשונה –

הגשת הצעת חוק - הצעת חוק ממשלתית.

הצעת חוק ע"י חבר כנסת יחיד – הצעת חוק פרטית.

הצעת חוק ע"י מספר חברי כנסת – הצעת חוק משותפת.

הצעת החוק מוצעת על במת הכנסת, נערכת הצבעה כללית על ההצעה, אם הרוב תמך בהצעה הצעת החוק עוברת לקריאה שנייה. אם הצעת החוק נדחתה, הרוב אינו תמך בה הצעת החוק יורדת מסדר היום.

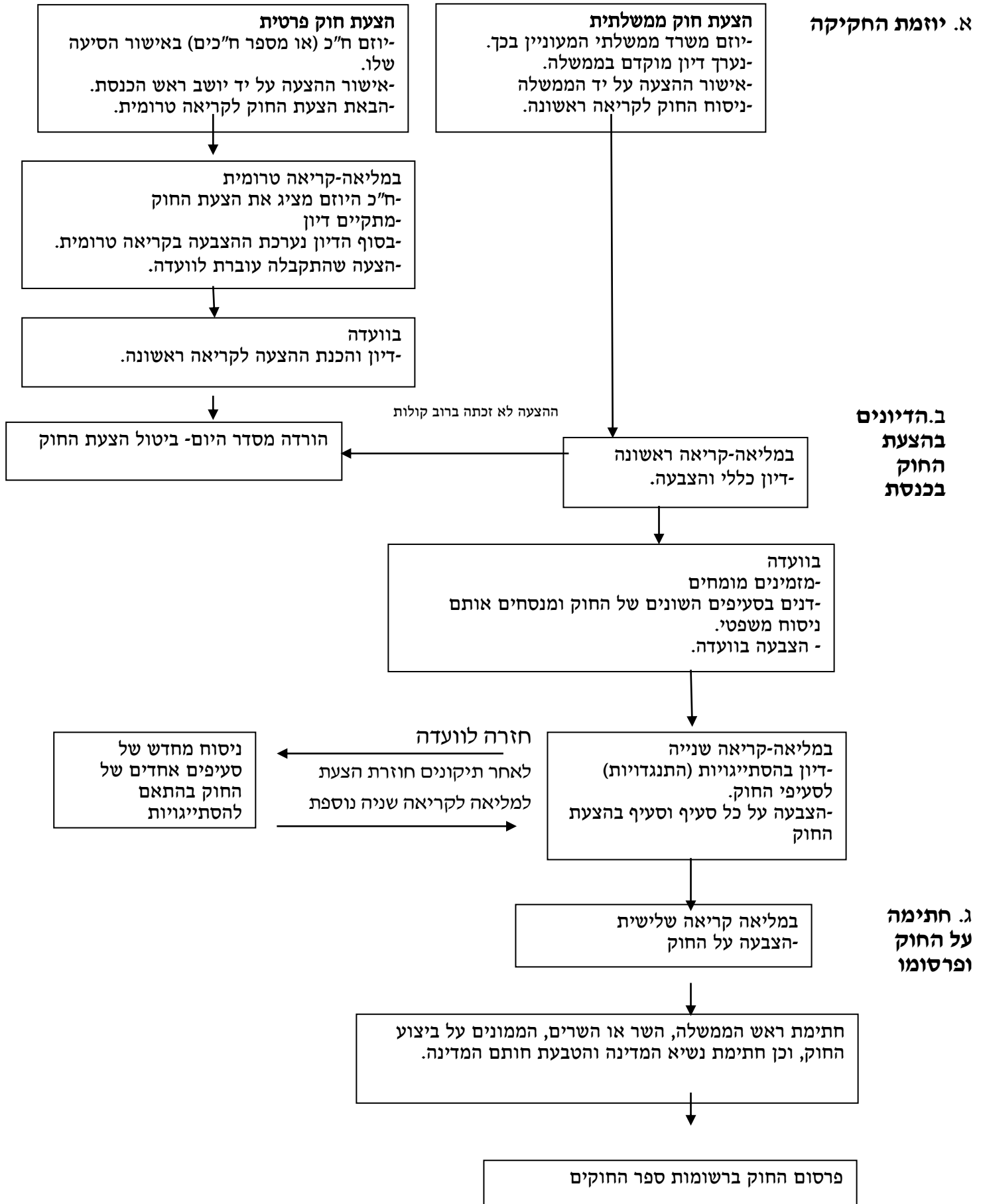
קריאה שנייה – וועדת מומחים

העבודה הקשה ביותר נערכת בקריאה זו, מוזמנים מומחים להביע דעתם, נבדקת הצעת החוק מכל צדדיה. דנים בסעיפים, ניסוח משפטי וכד' בסיומה של הוועדה החוק עובר לקריאה שלישית.

קריאה שלישית –

הצבעה על החוק, על סעיפיה, חתימת ראש הממשלה, השר או השרים הממונים על ביצוע החוק, חתימת נשיא המדינה והטבעת חותם המדינה, פרסום החוק בספר הרשומות – ספר החוקים.

תהליך החקיקה בכנסת

ב. הממשלה – הרשות המבצעת

האופן בו נבחרת הממשלה: הנשיא מטיל את כינון הממשלה על מנהיג המפלגה בעלת הסיכויים הגדולים ביותר להצליח בהרכבת הממשלה. הממשלה מורכבת מנציגי סיעות הקואליציה בכנסת.

הרכבתה של ממשלה חדשה

מתי ממשלה נופלת?

1. הסתיימה תקופת כהונתה של הכנסת והתקיימו בחירות חדשות.
2. ראש הממשלה התפטר, ובעקבותיו התפטרה הממשלה כולה
3. פטירתו של ראש הממשלה.

הסכם קואליציוני – על הסכם זה חותמים ראש הממשלה המיועד וראשי הסיעות המעוניינות להשתתף בממשלה. הסכם זה הוא מעין חוזה המחייב את כל הסיעות החותמות עליו ומדגיש את שיתוף הפעולה ביניהן. בהסכם זה כלולים סעיפים המסדירים את חלוקת המשרות בממשלה. כל אחת מהסיעות החותמות על ההסכם הקואליציוני, חייבות להתפשר ולוותר על עקרונות חשובים. השיקולים הקובעים הרכבת ממשלת קואליציה:

1. עקרון הרוב.
2. קרבה רעיונית.

אחריות הממשלה

השלב הראשון בעבודת הממשלה הוא קבלת החלטות בנושאים הנתונים באחריותה. אחריו מתחילה הממשלה לבצע את החלטותיה. החלטות אלה מתבצעות על ידי כל אחד משרדי הממשלה בנפרד, או על ידי הממשלה כולה. מרגע שמתקבלת ההחלטה בממשלה כל אחד מהשרים אחראי למדיניות הכוללת של הממשלה. מכאן ש"אחד בעד כולם" ו"כולם בעד אחד".

1. **אחריות קואליציונית** – הממשלה אחראית בפני הכנסת אחריות משותפת. הממשלה פועלת כגוף אחד, וכל חברי הממשלה חייבים לפעול בהתאם למדיניותה של הממשלה.
2. **אחריות מיניסטרילית** – כל שר אחראי לפעילות משרדו בפני הכנסת ובפני ראש הממשלה, גם אם קרה מחדל בפעילות משרדו ללא ידיעתו והוא לא היה שותף באופן ישיר במחדל זה. דיווח השר בענייני משרדו נעשה מעל בימת הכנסת, כאשר השר משיב לשאלתה. בתשובתו מסביר השר את פעולת משרדו, מגן על פעילות משרדו ומתאר את פעולותיו בעתיד.

הממשלה פועלת כגוף אחד

1. בתחום מדיניות הפנים:
  - לתמוך במוסדות ציבור, למשל בנושאי חינוך, תרבות, רווחה, דת ורפואה.
  - לתמוך בענפי המשק השונים: החקלאות, התעשייה, הבנייה.
2. בתחום מדיניות החוץ והביטחון:
  - להכריז מלחמה
  - לחתום על חוזה שלום.
  - לכוון יחסים דיפלומטיים עם מדינות זרות, או לנתק יחסים דיפלומטיים, בין ישראל למדינות אחרות.
  - לשנות את גבולותיה של מדינת ישראל.

משרדי ממשלה

המשרדים הפוליטיים	המשרדים הכלכליים	המשרדים לשירותים קהילתיים וחברתיים
ראש הממשלה	האוצר	החינוך והתרבות
הפנים	התחבורה	שירותי דת
המשפטים	המדע והטכנולוגיה, החלל והמים	הבריאות
הביטחון	האנרגיה והתשתיות	הבינוי והשיכון
החוץ	הכלכלה	רווחה ושירותים חברתיים
ביטחון פנים	החקלאות ופיתוח הכפר	לקליטת עלייה
	התיירות	הגנת הסביבה
	התקשורת	לאזרחים ותיקים
	פיתוח הנגב והגליל	

דוגמאות לתפקידי הממשלה:

- לנהל את ענייני הפנים.
- לנהל את מדיניות החוץ: להכריז מלחמה, לחתום על חוזה שלום, לכוון יחסים דיפלומטיים.
- לחוקק חקיקת משנה ותקנות לשעת חירום.

חקיקת משנה ותקנות לשעת חירום

לעיתים הממשלה אינה רק מבצעת אלא היא גם מחוקקת. כיצד? הממשלה עושה זאת באמצעות:

- א. חקיקת משנה
- ב. תקנות לשעת חירום.

הכנסת היא הרשות המחוקקת, אולם החוקים שהיא מחוקקת מנוסחים באופן כללי וחסרים בהם פרטים רבים. כדי שיהיה אפשר לבצע אותם, הממשלה מחוקקת חקיקת משנה כלומר תיקונים משניים והשלמות לחוק הכללים, צווים והוראות. בתקופת חירום רשאית הממשלה לחוקק תקנות לשעת חירום. תקנות אלה באות להגן על המדינה, על ביטחון הציבור, על אבטחת אספקה ושירותים חיוניים. לעיתים מטרתן להטיל או להגדיל מסים. בכוחן של תקנות אלה לשנות כל חוק או להפקיעו זמנית. לתקנות לשעת חירום יש תוקף רב יותר מאשר לחוקים של הכנסת. אולם הן זמניות ומתעדכנות מדי שלושה חודשים עד חלוף תקופת החירום.

הממשלה מגישה את חוק תקציב המדינה לאישור הכנסת

"תקציב המדינה" – התקציב המממן את השירותים הציבוריים עבור האזרחים, כפי שנקבעו בקווי היסוד של הממשלה. גודל התקציב קובע את רמת הסדר והביטחון במדינה, את רמת החיים ואת אורח החיים בארץ. הוא קובע כיצד יובטחו צורכי הביטחון, אם האבטלה תצומצם, אם יוקמו בתי ספר חדשים ויתארך יום הלימודים. חברי הכנסת חייבים להחליט, מה מכל המשימות האלה יש לבצע בשנת התקציב הנוכחית ומה לדחות לשנים הבאות.

במשך התקופה שקדמה ליום הגשת התקציב ישנו מיקוח קשה בין משרדי הממשלה לבין משרד האוצר. משרד האוצר מכין את חוק התקציב האמור לקבל אישור מן הכנסת. תוקפו של התקציב הוא מה-1 בינואר ועד ה-31 בדצמבר – כלומר שנה אחת בלבד. גובר האוצר מסכם את הכנסות המדינה באותה השנה. ההכנסות באות ממקורות שונים, בין השאר ממסים, מלוות, והכנסות מהשקעות עסקיות של הממשלה.

לסיכום

הממשלה היא הרשות המבצעת של המדינה. יש לה הסמכות הבלעדית לקבוע מדיניות ולבצע אותה. לכן היא מכונה "הרשות המבצעת". הממשלה מתחילה לפעול לאחר שהיא זוכה באמון הכנסת. עד כה כל הממשלות היו קואליציוניות. לממשלת הקואליציה יש אחריות משותפת והיא מופיעה כגוף אחד בפני הכנסת. כמו כן על כל שר מוטלת אחריות מיניסטריאלית-אישית. מדיניות הממשלה מתבצעת לפי קווי היסוד המנחים את פעולותיה בתחום מדיניות הפנים והחוץ. יכולת הפעולה של משרדי הממשלה תלויה בתקציב המדינה. תקציב זה מאושר אחת לשנה על ידי הכנסתו ב"חוק תקציב המדינה".

הממשלה בישראל עצמאית בהחלטותיה המדיניות. אבל פעולותיה נתונות לביקורת הכנסת.

ג. בתי המשפט בישראל – הרשות השופטת

לכל חברה קיימים כללי התנהגות מקובלים המחייבים את חבריה. אדם המפר את אחד מכללי ההתנהגות המקובלים, צפוי לתגובות שליליות מצד האחרים. על כן, רוב בני האדם מקיימים רוב הזמן את הנורמות המקובלות בחברה ואף מצפים מאחרים לנהוג כך.

קיימים שני מניעים עיקריים להתנהגות על פי הכללים והחוקים:

- א. חשש מעונש, מנידוי, מלעג, פחד מתגובת החברה.
- ב. כיבוד עיקרון שלטון החוק- כלומר מילוי דבר החוק משום שהוא חוק מדינה.

לכל מדינה אוסף חוקים משלה. אוסף חוקים זה נאסף עם השנים במהלך ההיסטוריה, הוא גדל והולך מיום ליום ומשתנה מעת לעת. החוקים הנקבעים בבית המחוקקים הם הקובעים את המותר והאסור במדינה. על פי החוקים הללו פועלת מערכת המשפט.

תפקידי הרשות השופטת:

1. לדון נאשמים בביצוע עבירות ואם נמצאו אשמים לקבוע את עונשם (משפט פלילי).
2. לפסוק בסכסוכים בין אדם לחברו (משפט אזרחי).
3. להגן על האזרח מפני פעולה לא חוקית של הממשלה (משפט חוקתי) – כלומר, לבקר את השלטון כחלק מעקרון האיזונים והבלמים.
4. לפרש את החוק לאור עקרונות הדמוקרטיה והצדק.

מקורות המשפט הישראלי

קובץ החוקים הישראלי כולל דינים שמקורם במשפט העברי (ההלכה היהודית) וכן, חוקים שעדיין נותרו מתקופות השלטון העותומאני והשלטון הבריטי בארץ, והוא ממשיך להתפתח כל הזמן. במקרים שהחוק הישראלי אינו נותן מענה- רשאי השופט להסתמך על מורשת ישראל.

מהם ענפי המשפט?

בתי המשפט עוסקים בשלושה סוגים של משפט:

משפט אזרחי

המשפט האזרחי עוסק בסכסוכים שבין אדם לחברו בנושאים כמו הפרת חוזים, החזר חוב כספי, פיצוי על נזקים וכדומה. במשפט האזרחי התובע הוא אזרח או תאגיד, או המדינה, והנתבע הוא אזרח או תאגיד או המדינה. החלטת בית המשפט: תקבע תשלומי פיצויים, או/ו פשרה בין המתדיינים.

משפט חוקתי

המשפט החוקתי קובע את עקרונות היסוד של המדינה ועקרונות אלה עוסקים בדמותה של המדינה ובזכויות האדם והאזרח. החלטת בית המשפט: תקבע כי יש לנהוג על פי החוק ולפעמים ימליץ על שינוי החוק.

משפט פלילי

המשפט הפלילי עניינו בעבירות על החוק הפוגעות בשלום הציבור או בסדר החברתי, או בביטחון המדינה, למשל: גניבה, שוד, רצח, הריגה, מעילה, הונאה, שוחד, העלמת מס, תקיפה, ריגול. במשפט הפלילי התובעת היא המדינה באמצעות זרועות החקירה והתביעה הרשמיים כמו: משטרה, והנאשם הינו: אדם או תאגיד- שעברו על החוק. החלטת בית המשפט: תקבע אשם או לא אשם, עונש על פי החוק- מאסר, מאסר על תנאי, קנסות.

עקרונות של המשפט הפלילי:

- א. אי ידיעת החוק אינה פוטרת מאחריות ומעונש.
- ב. אין מענישים בלי הוראה מפורשת בחוק, הקובע ומגדיר את העבירה.
- ג. אין להעניש שום אדם אלא בתוקף החוק.
- ד. כל אדם חף מפשע כל עוד לא הוכחה אשמתו בבית המשפט. עבירה פלילית יכולה להתבצע במעשה או במחדל (אי דיווח או אי מניעת פשע). ישנם שלוש דרגות של עבירות: **חטא**- עבירה שנקבע לה כעונש מרבי מאסר לתקופה שאינה עולה על שלושה חודשים, או קנס בלבד. **עוון**- עבירה שנקבע לה כעונש מרבי מאסר לתקופה שבין 3 חודשים ל-3 שנים. **פשע**- עבירה שנקבע לה עונש של מעל 3 שנות מאסר.

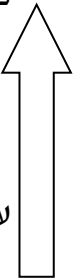
בתי המשפט בישראל

בית המשפט העליון

בית המשפט העליון במדינת ישראל הוא אחד ויחיד. מקום מושבו בירושלים. ותחום שיפוטו הוא שטח המדינה כולה. לבית המשפט העליון שני תפקידים: א. משמש כבית משפט לערעורים על פסיקות של בית משפט המחוזי, החלטותיו סופיות. ב. משמש כבית משפט גבוה לצדק- בג"ץ הדן בעניינים שבין האזרח כנגד עוולות המדינה. בית המשפט העליון עובד בהרכבים לא זוגיים של שופטים.

פסיקה סופית

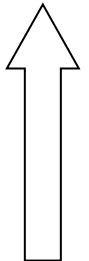
ערעור

בית המשפט המחוזי

דן בכל העברות החמורות שעונשן מעל שבע שנות מאסר או בתביעות כספיות מעל 2.5 מיליון ש"ח. הוא גם דן בערעורים על פסיקות של בית משפט השלום. המשפט במעמד של שופט אחד או שלושה. ישנם שישה בתי משפט מחוזיים בארץ.

ערעור

בית משפט השלום

דן בעברות שעונשן עד שבע שנות מאסר או תביעות כספיות מתחת ל-2.5 מיליון ש"ח. רוב המשפטים- במעמד שופט אחד.

בג"ץ- בית המשפט העליון יישב גם כבית משפט

גבוה לצדק. בג"ץ הוא סמל לעליונות החוק בישראל.

הוא מהווה דוגמה ליכולתו של "האזרח הקטן" להיאבק ברשויות השלטון בעניינים שבהם הוא מרגיש מקופח.

מתוך: "ישראל דמוקרטית"- אבינועם גרנות
"לדעת דמוקרטיה"- ניסן נוה, אבינועם גרנות

עתירה- פנייה לבג"ץ.

עותר- אדם הפונה לבג"ץ.

פנייה לבית משפט אחר נקראת תביעה.

צו על תנאי- בג"ץ מצווה באופן

זמני על אחת מהרשויות לנמק

מדוע אינה נמנעת ממעשה זה.

המשיב חייב להתייצב בפני בג"ץ

ולהצדיק את המעשה.

מערכת בתי המשפט בישראל - טבלת סיכום

עליון	מחוזי	שלום	
אחד בלבד. מצוי בירושלים.	מספרם מצומצם - 6. מצויים בירושלים, נצרת, ת"א, חיפה, באר-שבע, לוד.	נפוצים ביותר ומספרם רב (28). החלטה על הקמתם בידי שר- המשפטים.	מספרם של בתי-המשפט ותפוצתם הגיאוגרפית:
כל הארץ.	רחב;	מצומצם בד"כ חופף לגבולות האזור בו ממוקם בית המשפט.	תחום שיפוט:
בד"כ 3 שופטים. בהחלטות נשיא בית המשפט העליון, יגדל ההרכב למספר אי-זוגי אחר.	שופט יחיד או 3 שופטים. עפ"י סעיף 15 לחוק בתי המשפט.	שופט יחיד. במקרים מיוחדים 3 שופטים.	מספר השופטים בד"כ:
כל הנושאים המועברים אליו לאחר קיום משפט בבית משפט השלום או המחוזי.	פלילי + אזרחי: כל העבירות וכל התביעות, שאינן בסמכות בית משפט השלום.	פלילי: עבירות שעונשן עד 7 שנות מאסר אזרחי: סכום תביעה עד 2.5 מיליון ש"ח	סמכות הדיון:
אינו דן לעולם בערכאה ראשונה (אלא אם מדובר בבג"צ). אלא רק בערכאה שניה ושלישית. שנייה - אם נידון הנושא קודם לכן בי מחוזי. שלישית - אם נידון הנושא בי שלום.	דן כערכאה ראשונה ושניה. ראשונה - אם העניין אינו בסמכות השיפוט של בית משפט השלום. שנייה - בעקבות ערעור על פסק-דין שניתן בי שלום.	הדיונים תמיד בערכאה ראשונה בלבד.	זכות הערעור; דיונים בערכאה שניה ושלישית: